

SZIRTES ARTÚR

JOGALKOTÁSTANI
ELŐADÁSOK

A TÁRSADALMI JOGALKOTÁS
ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE
KIADVÁNYAI.

II

BUDAPEST, 1918
EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS RÉNYI KÁROLY.

- MINDEN JOG FENNTARTVA. -

ELŐSZÓ.

Ezek az előadások szervesen tovafejlesztő kiegészítései a jogalkotástan problémakörébe bevezető legutóbbi két könyvemnek: az 1916 tavaszán megjelent „Die Rechtswissenschaft – eine Kulturmacht”¹ című és az 1917 őszén közzétett „Gazdaságpolitikai pártok fejlődése”² című tanulmányaimnak. A kulturális hatalmaságok szuverenitása gazdaságpolitikai alaptagozódáson, – ebben a tételben fejezhető ki mindez írások alap gondolata. A kulturális hatalmaságok szuverenitásának megértését az előbbi, csak német nyelven megjelent munka gondos tanulmányozása könnyíti meg, míg a gazdaságpolitikai alaptagozódás fejlődési irányával a pártokról szóló, említett monográfia ismerteti meg tüzetesebben.

Az alábbi előadásokat „bevezető áttekintés” e kettős problémakör rajzát adja. „A szociális jogalkotás problémája” annak az előadásomnak rövid kivonata, melyet a jogalkotás társadalmi rendszerének szervezeti kérdéseiről német munkám megjelenésével kapcsolatban tartottam.³ A Szövetségünkben tartott „Jogalkotástani és alkotmány szervezeti kérdések összefüggéséről” című előadás a társadalmi jogalkotás mozgalmának keletkezési történetével kapcsolatban a problémakör alkotmány szervezeti karakteréről tájékoztat. Ezt az «előadást»⁴ itt egész terjedelmében közreadtam.

¹) Hannover, Helwing.

³ Budapest, Táltos.

⁴) A Társadalomtudományi Társaságban. Az előadás részletesebben a Huszadik Század 1916 augusztusi számában jelent meg.

⁵) Csak kivonatos része jelent meg az Ügyvédek Lapja 1918 februári számában.

A hozzáfűzött kis cikk („Jog és szociálpedagógia”), mely egy ki-egészítő felszólaláshoz készült, az előadásban elszórt néhány társadalombölcseleti alapgondolat syllabus-szerű kimélyítése.⁵⁾ „A társadalmi jogalkotás szervezéséről”, az 1917. évi .szociális jogi kongresszuson, Bécsben tartott előadásom kivonata, a tipikusan kulturális tényezők képviselőinek a társadalmi jogalkotás szervezetében leendő közreműködése tekintetében tesz hipotetikus javaslatokat.⁶⁾ A „Kulturszociális világ-nézet” című befejező részt végül egy 1916. októberében Németországban tartott előadásom nyomán írtam. Ez az előadás⁷⁾ elméletem szociál-etikai kiépítésének körvonalait adja.⁸⁾ Az összes előadásokat, ha nagyrészt csak tömör kivonatban is, lehetőleg eredeti alakjukban igyekeztem közreadni. Ezért e helyütt részletes irodalmi polémiának nem lehetett helye.

Budapesten, 1918 április havában.

⁵⁾ V. ö. Magyar Jogélet 1918 február 16.

⁶⁾ V. ö. a kongresszusról a berlini Juristische Wochenschrift 1917 április 2-í számában megjelent közleményt. Az előadás zömének magyar fordítása először az Ügyvédek Lapja egy 1917 februári számában jelent meg.

⁷⁾ Sem eredeti szövegében, sem ez alakjában még másutt meg nem jelent.

⁸⁾ Nem foglaltam e gyűjteménybe a társadalmi szervezkedés formáiról, különösen a pártokról Budapesten, továbbá a jog és társadalom egybefüggéséről még jóval a háború előtt angol nyelven tartott előadásaimat, mert ezeknek gondolatmenete A szociális jog elmélete (1913), Társadalmi szervezkedés (1914) és Gazdaságpolitikai pártok fejlődése (1917) című munkáimban részletesen fellelhető.

Bevezető áttekintés.

A törvényhozás módszerével a politika tudománya, sőt a jogbölcselet is régtől foglalkoznak. A jogtudomány azonban, különösen a világháború előtti utolsó évtizedekben, a tételes jog által adott helyzetet véve kiindulási alapnak, legfőbb tárgyának a jogalkalmazást, a bírói tevékenység irányítását és a fennálló, főleg írott szabályok magyarázását tekintette. Így került még a modern módszertani viták középpontjába is a bíró és az ő viszonya a törvényhez. Ezzel szemben irányunk elsőbbséget ad a törvényt előkészítő, Menger szavával a legislativpolitikai, a mi szabatosabb terminológiánkkal: jogalkotó jogtudománynak. E felfogás szerint a jogalkotás problémája többé nem a politika monopóliuma, hanem az igazi jogtudomány legfőbb tárgya. Az eme fő-tárggyal foglalkozó tudomány a jogalkotás tudománya.

E tudomány filozófiai alapja társadalombölcselet, gyakorlati megvalósulásának elmélete módszertan. Szervezeti felépítése mutatja, hogy az egész tudomány gyakorlati alapokon nyugszik, az egész társadalom minden dolgozó rétegében rejti gyökereit és ehhez képest, az egész dolgozó társadalom szerves bevonásával, a társadalomba és az államba szervesen és intézményszerűleg kell beépíttetnie.

A gondolat kettős társadalmpolitikai elven épül. Az egyik a homogén érdekű gazdasági rétegek szakszerű szervezkedése, amelynek kohóiból a jogalkotás tudománya mindenkor nyersanyagát meríti. A másik: a kulturális tényezőknek – tudományoknak és művészeteknek – elsősorban a jogtudománynak a gazdasági szervezetektől független autonómiája, mellyel a harcok érdekeit a szociális igazságosság, vagy mondjuk, a jogtudomány értelmében vett objektív tudományos igazság jegyében a maga formuláival mindenkor szuverén módon kiegyenlíti. Ezt az ideális

fejlődési fokot kívánja megjelölni ez a képlet: Die Rechtswissenschaft – eine Kulturmacht.

A jogalkotás szuverén tudománya ennek folytán mindenkéltől szociografikus alapokon nyugszik. Alapelve az intézményszerűleg, társadalmi utón szervezett állandó helyszíni megismerés, mely az életviszonyoknak jogi orvoslásra szoruló elhajlásait mindenkor és mindenütt szeizmográfszerűleg mutatja.

Ennek a szakszerű megismerésnek a feltárái elsősorban a homogén érdekű gazdasági rétegek szakszerű szervezetei, melyekben az egyes dolgozó rétegek szükségletei, érdekei és kívánalmi primár szubjektív megnyilatkozásaikhoz és formulázásához jutnak.

A jogalkotás tudományának ezért fontos teendője, hogy felderítse és a tudományos propaganda eszközeivel hirdesse azokat a lehetőségeket, melyek az életviszonylatokból fakadó szükségleteknek, vágyaknak, követelményeknek a homogén érdekeltségeken belül kooperative kialakított jogpolitikai megnyilatkozását, nyilvánítását biztosítják.

A jogalkotás tudománya azonban nem érheti be a szakszerű megismerés ez elsődleges eszközével. Egyrészt azért nem, mert még az imént jelzett propaganda mellett is kérdéses, mikor érjük el a társadalmi fejlődésnek azt a fokát, melyen tényleg minden dolgozó réteg valóban kooperative fogja szervezeteiben érdekeit tudatosan megállapítani és kifejezésre juttatni. Nem érhetjük be másrészt azért, mert még a társadalmi szervezkedés ez ideális fejlődési foka mellett is mindenkor felfedetlenül marad az életviszonylatoknak igen nagy tömege, az, mely bármely oknál fogva a szervezeti étellel összekötetésbe nem került. És nem érhetjük be a merő érdekképviselési megismeréssel azért sem, mert – még a legideálisabb társadalmi szervezkedés mellett is – a társadalmi, gazdasági szervezetekben kialakuló közszükséglet, közérdek, közvélemény rendszerint nem, vagy csak eltorzítva fejez ki számos, személyi vagy tárgyi okból, bátorság, tehetség vagy bizalom híján némán maradt életviszonylatot, vágyat, szükségletet, érdeket.

Ezért kell a jogalkotás tudományának az érintett társadalompedagógiai és alkotmányszervezeti propagandával egyidejűleg a maga megfigyelő állomásait és az ezekből fejlesztett országos szervezetét is megteremtenie, amelynek révén az életviszonyla-

tokban élő különböző foglalkozásbeliek megfigyelései alapján jut a tudományos megismerés nyersanyagához.

Ennek a szervezetnek a megteremtése azonban, melynek vázlatos körvonalait másutt¹⁾ rajzoltam meg, már gondolatunk másik társadalompolitikai alapelvéhez, a gazdasági érdekeltségektől függetlenül szervezett, autonóm kulturális hatalmasságok megteremtésének követelményéhez vezet.

A kulturális hatalmasságok, különösen a tudományok prioritása és szuverenitása a gazdasági tényezők fölött, a kulturális hatalmasságok, különösen a tudományok bíraskodási hatalma a gazdasági érdekek harcában – ez a kultúrállam épületének gerendázata és betetőzése.

A konstrukció azonban nem lehet merev. A közvélemény kulturális tényezőinek át és át kell szőniök magát a gazdasági életet is ahhoz, hogy azt irányítani tudják. Az állami hatalmasággá nőtt tudomány képviselői úgy az absztrahálni tudó, elméletileg fegyelmezett gyakorlati emberek, mint a gyakorlatilag képzett, a realitások ösztönös és mindenki másnál tisztább meglátására képes elméleti munkások. A jövő tudományos világa szervezetének a két elem szerves együttműködésében kell kialakulnia.

És e szervezetnek egyrészt országos, másrészt világsszervezetnek kell lenni. Ez a világsszervezet a tisztult, kiforrott, helyes közvélemény végső megnyilatkozási apparátusa, az elkészült közvélemény kulminációja.

A gazdasági tényezők és a kulturális hatalmasságok együttműködésében alakul ki ez a közvélemény, melyben a társadalom önkormányzathoz, az állam társadalmi tartalomhoz jut. A gazdasági élet erői a tudomány bíráló retortáin át jutnak érvényesüléshez, a tudomány pedig a gazdasági élet talajában rejti gyökereit és ezekből táplálkozik. És tudománnyá lesz, a tudomány fennhatósága alá kerül a közvélemény egész szerkezete és annak minden mozgató ereje: a szociális igazságot kereső sajtó, a szociális igazságot kereső élőszó, írás és *tett* egyaránt.

A társadalmilag szervezett és tudományosan vezetett tudatos közvélemény az a totalitás, melyben a társadalmi jogalkotás fejlődő világrendjét látjuk. Mindnyájan szervesen beépített részecskéi vagyunk e jogalkotó közvéleménynek. A vásári tömeg épp úgy,

¹⁾ Die Rechtswissenschaft – eine Kulturmacht című könyvemben.

mint a vásári haddal szembehelyezkedő zseni, ki korának fogyatékoságait felismerve, új igazságaival a jövő közvéleményének útjait egyengeti.

„Ohne Kampf der Meinungen”, mondja a szokásjog tömeglélektani elemzése kapcsán a közvélemény történelmének szellemes osztrák kutatója, Wilhelm Bauer,²⁾ „ist sicherlich keine dieser Handlungsregeln anerkannt worden. Nach den Gesetzen der Psychologie mussten die Extreme der Anschauungen sich erst ausgleichen, bis eine gemeinsame Formel gefunden ist. Diese gemeinsame Formel entspricht dem, was wir gewöhnlich öffentliche Meinung nennen”.

Ezeknek a közös formuláknak megelése a jövő tudományos világszervezeteinek emberek és népek sorsát kormányzó feladata. Hogy ez a feladat mindenkor sikeresen legyen megoldható, maguknak a népeknek kell e szervezetek kereteit megtölteniök.

²⁾ Die öffentliche Meinung und ihre geschichtlichen Grundlagen. – Tübingen, Mohr, 1914.

A szociális jogalkotás problémája.*)

A jogtudománynak csak másodsorban feladata, hogy a jogalkalmazás részére a tételes jog magyarázása kapcsán szabályokkal szolgáljon, alapvető és legfontosabb feladata ezt megelőzőleg az, hogy a jelen életviszonyokat jogi szempontból felkutassa, a jogi szabályozást igénylő élet jelenségeket törvényalkotás, céljából vizsgálja, boncolja, csoportosítsa és belőlük a megfelelő jogi tételket felderítse.¹⁾ Álláspontunk szerint tehát a jogtudomány elsősorban az élet jelenségek megfigyelésének tudománya, melynek célja az élet jelenségek jogi törvényszerűségeinek felismerése és formulázása.

A jogtudomány alapvető munkásságának ez a beállítása a jogtudománynak tudományosságát is igazabb alapokra helyezi. Sok vita folyt eddig arról, vajjon a jogtudomány tényleg tudomány, vagy csak technika-e. Valóban az a jogtudomány, mely főcéljának a tételes jog alapján a jogalkalmazás segítését és irányítását tekintette, méltán volt technikának tekinthető. Eme felfogrint a jurisprudentia rendezés, nem pedig a megfigyelés tudománya. Ezzel a felfogással ellentétben azt valljuk, hogy a jogtudomány, elsődrendű és legelső feladata, épp úgy, mint a természettudományoké, az objektív és korlátlan megfigyelés és leírás, továbbá eme megfigyelés és leírás alapján a tudományos értelemben vett törvények kutatása és felismerése. Hogy ez utóbbi munka

*) A Társadalomtudományi Társaságban 1916 február 1-én tartott előadás kivonata.

¹⁾ Ott, ahol a törvény nem beszél, vagy hézagos, avagy csak kereteket szab, a bírói gyakorlat is sokszor alkot jogot. A szűkebb értelemben vett jogalkalmazás, a bírói jogalkotás és jogalkotó jogtudomány fogalmi elhatárolása tekintetében e helyütt csak utalnom lehet „Die Rechtswissenschaft – eine Kulturmacht” c. könyvem I. fejezetére. Itt csak röviden annyit, hogy jogalkalmazás és bírói gyakorlat korántsem egybevágó fogalmak.

analízis és dedukció, sőt néha intuíció is, természetes; de dedukció és intuíció, melyet korlátlan és elfogulatlan „indukció” előz és alapoz meg. Ebben az alapvető felfogásban rejlik az új jogtudomány induktív karaktere. Elvégre a természettudományokról is el lehet mondani, hogy azok végcélja a megfigyelt jelenségek rendezése, rendszerbe foglalása és tovafejlesztése,²⁾ ám a tudományos rendezés csak tudományos megfigyelés alapján állhat és ennek folyománya. Természetesen az új jogtudományi kutatás számára sem írhatjuk a természettudományok kutatási módszerét mindenben elő. Azok a túlzások, melyek a németországi módszertani viták kapcsán ebben az irányban elhangzottak, ma már teljesen túlhaladottnak tekinthetők. Minden tudomány számára az illető tudomány megfigyelésének, kutatásának anyaga szabja meg módszertani alapelveit. Mindig az a kérdés, melyek a megfigyelt jelenségek. A fizika a természet fizikai jelenségeit, a botanika a természet növénytani jelenségeit figyeli meg, míg a jogtudomány megfigyeléseinek anyaga a társadalmi életviszonyok jogi jelenségeinek összessége. Ha tehát tudományunk korántsem vált természettudománnyá, mégis a megfigyelés alapján álló, bár a maga sajátlagos eszközeivel és berendezéseivel dolgozó tudománynak kell majd az új jogtudományt neveznünk, amelyről többé egy Heine nem írhatná a maga gúnyos szatírját és Goethe nem mondhatná többé: *Ich weiss, wie's um diese Lehre steht.*

A probléma ma az, miként valósítható meg a jogtudomány induktív módszere? Vagyis gyakorlatiban: miként lehetne megvalósítani, a jogtudomány megfigyelő feladatainak legmegfelelőbb eszközöket és berendezéseket? Jelen előadásom tudományos célja csupán a probléma felvetése, beállítása és néhány fontos szempontból való megvilágítása.³⁾

II. A szociológiai jogalkotás módszerének intézményes megvalósítására a kiindulási pontokat a jogélet gyakorlati munkásai-

²⁾ „Le savant doit ordonner; on fait la science, avec des faits comme une maison avec des pierres; mais une accumulation des faits n'est pas plus une science qu'un tas de pierres n'est une maison” – mondja H. Poincaré. (*La science et l'hypothèse*, Paris, Flammarion, 1908, 168 l.)

³⁾ Jelen dolgozat szűk keretei természetesen csupán a legfontosabb kérdések futólagos érintését engedték meg. A részletek és a még idevágó egyéb módszertani és szervezeti kérdések tekintetében szabadon ismételtelen német munkámra, annak különösen II. és III. fejezeteire utalnom.

nak tevékenységi körében kell keresnünk. A kutatásnak és megfigyelésnek állandónak kell lennie és a helyszínén kell végeztetnie. Állandónak kell lennie azért, mert az életviszonylatok minden elhajlását, mely a jogi formák változását kívánja, vagy teljesen új jogi formákat igényel, azonnal fel kell jegyezni, azonnal tudományos vizsgálat tárgyává kell tenni, az illető jogterület eddigi jogi formáival és más jogterületek hasonló jogi viszonylataival azonnal össze kell hasonlítani és eme deskriptív, szintetikus és analitikai munkálatok alapján a legsürgősebben kell megformulálni azt az új jogot, melyet a fejlődő és változó életviszonyok megkövetelnek. A helyszínén kell a megfigyelési munkálatoknak végeztetniök, mert a személyes érintkezést, sőt helyesebben, a fejlődő életviszonyoknak közvetlen átélését nem pótolja semmi. A törvényelőkészítő jogtudománynak ilyformán az ország egész területén, a legszélesebb néprétegek minden életviszonylatában állandóan jelen kell lennie és mindenütt éberem kell a fejlődő életnek megfelelő jogi szabályozás szempontjából az életviszonyokat megfigyelnie.

Ez az ezer és ezer szemmel figyelő intézményes jogtudomány nem képzelhető el másként, mint hogy az életben élő és működő gyakorlati jogászok, jogi szervek és intézmények, továbbá a gyakorlati életben élő és működő egyéb foglalkozási ágak képviselői a megfigyelés munkájába szervesen bevonatnak.

A gyakorlati élet jogászaik közül elsősorban az ügyvéd és a bíró veendő figyelembe. Ám a bíró, bármily szociológiai meg látása és szociális érzéke is van, munkájában az életviszonyoknak csupán jobb-rosszabb tükörképét nyeri, melyet a felek előadásából, a tanuk vallomásából, az esetleges okiratokból és a netaláni szakértői szemléből kell magának összeállítania. Magukban az életviszonyokban, melyek tekintetében jogot kell szolgáltatnia, a bíró alig, vagy sohasem élt, és ezért azoknak társadalmi struktúráját és lélektanát képzeletében legtöbbször csak spekulatív utón rekonstruálhatja.⁴⁾ Másként áll a dolog az ügyvédnél. Ő a jogi rendezést kívánó felekkel közvetlenül, bizalmasan és

⁴⁾ Az u. n. helyszíni bírói szemlék, sajnos, igen ritkák, mert az eddigi igazságügyi szervezetekben a bíró nagy elfoglaltsága mellett rendszerint nem jut a személyes „kiszálláshoz” vagy kellő induktív gondolkodás híján kerüli és elhanyagolja ezt a fontos tényállásfelderítési eszközt. Természetesen maga a szemle sem mindig pótolhatja az állandó érintkezést és az életviszonyok átélését.

kimerítően érintkezik és rendszerint teljes valójában ismeri meg a tényállást, a helyszíni környezetet, a jogi szabályozást igénylő életviszonyokat.

Rendkívül fontos szerepe jut a jogalkotás tudománya indukzív módszerének intézményes megvalósítása terén a közjegyzőnek is. A közjegyzői irodákban, úgy a hagyatéki, mint egyéb ügyleti okiratok szerkesztése körül a szociológiai jogalkalmazásnak és szokás jogalkotásnak igen érdekes és értékes munkája folyik. A felek akaratának megfelelő, minden irányban körültekintő gondos egyezségek és megegyezések szerkesztése igen érdekes szociológiai jogi munka. Csak sajnálni lehet, hogy a közjegyzői munkálatok eredményei eddig is a bírói döntések módjára rendszeresen nem gyűjtettek és a szélesebb közönség számára nem dolgoztattak fel.

Igen fontos szerep jut természetesen a közigazgatási hatóságok részére is. E hatóságok közegei azok, akik különösen a vidéki lakosság legkülönbözőbb rétegeivel állandó és közvetlen érintkezésben állnak. Városokban és falvakban a törvények és szabályrendeletek alkotta hatásköri rendszer folytán a szabályozásra szoruló életviszonylatok egész tömege kerül csupán a közigazgatási hatóságok ügykörébe és nem jut soha a rendes bíróság elé. Ezekről a közigazgatási hatáskörbe eső életviszonylatokról a legkülönbözőbb közigazgatási hivataloknak kellene a szociológiai jogalkotás számára állandó és rendszeres híradást adniok.

Különösen fontos szerephez jutnak a szociológiai jogalkotás tudományának hírszolgálatában a különböző gazdasági és gazdaságpolitikai szervezetek. Ezekben az új társadalmi alakulásokban a jogfejlődésnek és jogalkotásnak egészen sajátlagos és újszerű szervezetei élnek és alakulnak, melyeket működésükben és működésük eredményeiben megfigyelni a jogalkotás tudományának legelsőrendű feladata. A modern gazdasági szervezetekben, melyeknek nagyobbjai mindinkább a gazdaságpolitikai pártok jellegét öltik,⁵⁾ a jogalkotási és jogalkalmazási autonómiá-

⁵⁾ Ilyenek pl. Németországban a Hansabund, a Bund der Landwirte, a Deutscher Bauernbund, a nagy alkalmazotti és egyéb szervezetek, főleg pedig a munkások szervezetei; vagy pl. Magyarországon az Országos Magyar Gazdasági Egyesülés táborába tartozó agrár-szervezetek és az ezzel szemben csoportosuló kereskedelmi és ipari szervezetek blokkja, továbbá a munkás-szervezetek.

nak egészen új társadalmi rendszere fejlődik. A szerződési szabadság és megkötöttség, a gazdasági kollektivizmus és a szervezeti kooperáció nagyfontosságú új jogi tünetei támadtak és fejlődnek e szervezetek életében, melyeket a jogalkotás tudományának a leggondosabban kell állandóan figyelemmel kísérnie. Ehhez azonban nemcsak a szervezeti választott bíróságok döntéseinek gyűjtése, a kollektív szerződések rendszerbe foglalása, a különböző alapszabályok, ügyrendek és szervezeti szabályok gondos összeállítása és megfigyelése szükséges, hanem a szervezetek életében állandóan és hivatásszerűen működő egyéneket, főleg tehát a különböző egyletek és szervezetek, szövetségek és érdekképviseletek adminisztrációinak vezetőit, igazgatóit és titkárait, ügyészeit és jogtanácsosait is be kell a jogalkotás tudománya intézményes rendszerének állandó hírszolgálatába vonni.

Mindezen állandó megfigyelő állomások mellett természetesen a rendes bíróságok döntéseinek gyűjtése sem veszi el jelentőségét. Figyelemmel kell lenni azonban ez anyag gyűjtésénél az elsőbíróságok, és pedig nemcsak a járásbíróságok, hanem a bagatellbíróságok szociológiailag érdekes határozatainak gyűjtésére is, mert hiszen számos érdekes és a jogfejlődés szempontjából jelentős életviszonylatban felmerült jogvita e bíróságoknál akár egyezés, akár tovább nem felebbezett határozat alakjában végleges elintéztést nyer. Ezért a bíróságoknak hivatalból kellene feladattukra tenni, hogy eme döntéseket is összegyűjtsék és közzétegyék.

Rendkívül fontos azonban, hogy e rendszer keretében a legkülönbözőbb foglalkozási ágak, mint pl. a nagy és kiscgazdasági, ipari, kereskedelmi és földművelési-üzemek munkásai és vezetői is helyet foglaljanak. Sohasem szabad ugyanis feledni, hogy igen gyakran éppen az eddig laikusoknak nevezettek a tulajdonképeni szakemberek és a jogalkotás eddigi rendszere mellett gyakran a jogászok voltak a laikusok, kik szakdolgozba beavatók. Helyes jogalkotás csupán a két elem szerves együttműködése alapján képzelhető.⁶⁾

Minde példákkal természetesen a jogalkotás tudománya induktív megfigyelő állomásainak sora korántsincs kimerítve. Eme

⁶⁾ A népies jogalkotás e társadalmi rendszerének egyik legfőbb jelentősége, hogy a jogász és nem jogász elem együtt deríti fel és együttesen formálja meg a jogot. Csakis így válhat a jogtudomány népies tudománnyá és az élet tudományává.

példákkal csupán jelezni kívántam azt az irányt, melyből az inductív jogalkotás intézményes rendszerének megvalósításánál nézetem szerint ki kellene indulnunk. Ugyancsak irányt mutató javaslatként és csak hozzávetőleges körvonalakban említtem, hogy mindé megfigyelő állomásokat az ország egyes szűkebb jogvidékei szerint vidéki központokkal kellene összeköttetésbe hozni, melyekhez a megfigyelések anyaga beküldendő lenne. Eme jogsociográfiai anyagot, amely így az egyes vidéki központokhoz beérkeznek, e központokban már analitikailag kellene feldolgozni és rendszerbe szedni. E vidéki központok munkálatainak gyűjtőhelyéül természetesen országos központot kellene létesíteni, amelyhez az összes vidéki központok a hozzájuk beérkezett és általuk rendszerbe foglalt munkálatokat időközönként egységes és további feldolgozás céljából beküldenék. A vidéki és országos központoknak végül jogi iskolákkal kellene kapcsolatban lenniök, melyekben a jogot tanulók részére gyakorlati jogászok és egyéb hivatási ágak gyakorlati emberei mutatnák be a beérkezett és feldolgozandó aktuális megfigyelési anyag alakjában a tényleg ható és az alkotandó jogot. A megfigyelés anyagának rendszerezése és feldolgozása, összehasonlítása és megbeszélése kapcsán a jogot tanuló mély betekintést nyerhetne az élet ama műhelyeibe, amelyekben a jog él és hat. A megfigyelés anyagán lehetne a legközvetlenebbül bemutatni, mely tételes érvényes szabályok azok, melyek az életnek meg nem felelők, tehát megtanulásra nem érdemesek és melyek azok, amelyek az életnek megfelelőek, tehát alkalmazandók és továbbfejlesztendők. Csakis az ily empirikus tanítás szoktathatná le a jogászságot az oly káros, fejlődést gátló dogmatikus gondolkodásmódról, amely a jogot a tételekben és nem az életben látja és amely a jogászai gondolkodást, sajnos, mindmáig jellemzi.⁷⁾

III. A jogalkotás tudományának intézményes társadalmi rendszere természetesen igen tökéletlen lenne, ha a jogalkotás tudománya számára kiépítendő egész társadalmi berendezés magá-

⁷⁾ Látnivaló, hogy a jogi oktatásnak oly sokat vitatott reformja is a legszervezebb kapcsolatban van a jogtudomány módszertani átalakulásával. Ha úgy tetszik, ez a javaslat a szemináriumi eszme továbbfejlesztésének is tekinthető. Ám a helyzet e felfogás mellett úgy alakulna, hogy a gyakorlati oktatás kerülne homloktérbe s az elméleti tanítás ennek keteiben s vele szerves összefüggésben helyezkednék el.

val a törvényhozással szerves kapcsolatban nem állhatna. A társadalmi utón felderített, az ország népességének minden életviszonylatából felkutatott és előkészített jognak kötelező erővel való felruházását, törvényi joggá leendő változtatását a jogalkotás tudománya nem bízhatja a gazdasági csoportok hatalmi harcának véletlen alakulásaira. A szociális kiegyenlítés munkáját végző tudományos jogalkotás intézményes rendszerének szükségképi betetőzése és kiegészítése az a kellék, hogy az induktív jogtudomány munkásai, a megfigyelési állomások és központok kiküldöttei a törvényhozás testületeiben, tehát a parlamentben helyet foglalhassanak. A képviselőküldés mai rendszerei alapján sem kivihetetlen az a követelmény, hogy a képviselők nemcsak pártok és földrajzilag elosztott választókerületek, hanem az ország intézményes kultúrtényezőinek kiküldetésében is részt vehessenek a parlament törvényhozási munkálataiban. Természetesen könnyebben képzelhető el a pártok és gazdasági csoportok fölött álló kulturális tényezők intézményes képvisellete abban a parlamentben, mely kifejezetten az ország egyes gazdasági rétegeinek, érdekköreinek képviselőiből alakul, akik mellett a szociális kultúra munkásai külön képviselati rendszer alapján foglalnak helyet. A speciálparlamentárizmusnak az a rendszere, melyre először talán Georg Jellinek mutatott reá *Verfassungsänderung und Verfassungswandlung* című szép tanulmányában, kétségtelenül közelebb hozna ehhez a fejlődéshez.⁸⁾ A kérdést azonban fejlődéspolitikai szempontból radikálisabban kell megfognunk. A nagy politikai pártok leplébe burkolódzott hatalmas gazdasági csoportoknak eddigi képmutató közjogi és kulturálisnak nevezett pártprogramjai, párttaktikája és őszinteség nélkül való megjelenési formája helyébe az európai szárazföld országaiiban mindenfelé őszintébb, nyíltabb és becsületesebb gazdasági politikának kell lépnie.⁸⁾ Ez a követelmény, a helyesen szervezett gazdaságpolitikai érdekrétegek és az ezektől függet-

⁸⁾ Sinzheimer német könyvvel egyidejűleg megjelent új könyvében (*Ein Arbeitstarifgesetz. Die Idee der sozialen Selbstbestimmung im Recht.* 1916. Duncker & Humblot) Jellinek előtt még Schaefflét és Grunzel-t említi, mint az első németeket, kik az érdekképviselati elv alapján álltak. *K speciálparlamentárizmus* gondolata azonban szerinte is Jellinektől ered.

⁹⁾ V. ö. szerzőtől: *Gazdaságpolitikai pártok fejlődése. Adatok a politikai pártok lélektanához.* Budapest, Táltos kiadása 1917.

lenül szervezett és ezeket átfogó autonóm kultúrtényezőknek parlamentarizmusa felé irányuló fejlődéskövetelmény. Minden gazdasági érdekek őszintén és becsületesen kell politikailag is megnyilatkoznia, a kulturális tényezőknek pedig a szociális kiegyenlítés és haladás érdekében függetlenül kell a társadalomban és államban megszervezetniök. Ennek a fejlődési folyamatnak jegyében állna a jogalkotás tudományának, e tudomány szervezetének intézményes megteremtése is. Az induktív jogtudományi módszer társadalmi berendezésének megteremtése nem egyéb, mint a társadalom egyik legfontosabb szociális kultúrtényezőjének, a társadalmi jogalkotás munkálatainak intézményesítése, a szociális törvényelőkészítés módszerének megteremtése s e berendezéseknek a társadalom struktúrájába és az alkotmány szervezetébe való beépítése. Ez a rendszer a jogtudománynak minden pártkerettől és minden gazdasági hatalmasságtól való függetlenítését jelenti. A gazdasági tényezők és az ezektől független kulturális hatalmasságok parlamentarizmusának ez új korszakában lesz csak lehetséges, hogy az állam a szociális tudományok és művészetek segítségével minden egyes társadalmi réteg életét a leg-egészségesebb és legszebb életformákban fejlessze és tökéletesítse.

IV. Amiért a tudományos jogalkotás induktív módszerének megvalósulása bennünket legfőként érdekel: a szociális jogalkotás problémája.

Az a jog, mely az egész népesség szükségleteihez, céljaihoz, vágyaihoz és jogpolitikai törekvéseihez alkalmazkodik, ezekből nőtt ki és ezekhez képest változik: szociális jog. Ez a meghatározás magában foglalja azt a sokirányú hatalmi eltolódást, mely ahhoz szükséges, hogy a valóban induktív jogtudomány teljesen korlátlanul, tárgyilagosan és önálló szervezeti autonómiában végezhesse indukciójának munkálatait. Ahhoz, hogy a szociális felderítés munkája törvényhozási eredményeit is meghozza, az induktív jogtudomány ez intézményes társadalmi rendszerének a parlamentáris munkálatokba is be kell kapcsolódnia. Minden fenntartás nélkül kell hangoztatnunk és követelnünk, hogy az induktív jogtudomány szociális rendszerének munkásai e tudomány képviselőjében önálló jogon vehessenek részt a parlamenti munkálatokban és ott a szociális jogalkotás követelményeinek teljes erővel szerezzenek érvényt. Kétségtelen, hogy a szociális jogalkotás eredményeinek ez a biztosítása új, de egészséges parlamenti

harcoknak lesz kútforrása. Ez a harc a kultúra harca lesz az önző céhérdékek ellen, melyek egy-egy gazdasági kisebbség előnyére és a nagy többség rovására kivannak érvényesülni. Remélhető azonban, hogy a speciálpárlamentarizmusnak struktúrája, valamint a kulturális tényezőknek független szervezkedése mellett, az induktív jogtudomány képviselőinek küzdelmei közelebb visznek az egészséges és békés szociális fejlődéshez, mint a párlamentarizmus eddigi rendszere. A gazdasági érdekek nyíltan homloktérbe fognak kerülni és az önös csoportérdekek nem burkolódhatnak az eddigi módon a kulturális és közjogi jelszavak köntösébe.¹⁰⁾ Mellettük vagy velök szemben kutatásainak minden eredményével a többi kulturális társadalmi Hatalmassággal szövetségben független bíróként kell állania a jogalkotás induktív tudományának, mely mögött mindenkor ott lesz az az új, független és tudatos közvélemény, melynek alapjai és irányítói az induktív jogalkotás intézményes társadalmi rendszerének korszakában elsősorban maguk a jogalkotás tudományának társadalmi munkásai lesznek.

Remélhető, hogy £, jogtudomány hivatásának és intézményes megteremtésének ez új¹¹⁾(elfogása mellett a jogtudomány meg fog szünni a tényleges hatalmi viszonyok szolgálai követője lenni; meg fog szünni az a minden tudományosságod ehetetlenné tevő állapot, hogy a jogászat a fennálló hatalmi viszonyok igazolója és tétéles biztosítékainak ügyeskedő megteremtője.

Remélhető az is, hogy a jogalkotás tudományának e társadalmi rendszere mellett a gazdasági hatalmak államából a kulturállam felé vezető utón az eddigi, fejlődést gátló, merész, sőt vakmerő jogi gondolkodásmód helyébe¹¹⁾ óvatos, szemlélődő, mindenfelé gondosan körültekintő jogi gondolkodásmód fog lépni.

És remélhető, hogy a jogalkotás¹²⁾ ez új tudományos módszere

¹⁰⁾ V. ö. Gazdaságpolitikai pártok fejlődése. VI. és VII. fejezet.

¹¹⁾ V. ö. Georg Wurzel, Das Juristische Denken, Wien, Perles, 1904,

¹²⁾ Sinzheimer nyomán (Die soziologische Methode in der Privatrechtswissenschaft, 1909.) a »Rechtsau ffinden« szót használtam német írásaimban. Maga ez a szó »jogalkotás« talán nem is fedi oly tökéletesen az indukció alapján és irányítása mellett álló, a pragmatista logika értelmében vett dedukciót, mint a német Rechtsaurnden. Jogalkotás helyett talán inkább jogkutató, jogfelderítő, jogfelismerő munkálatokat kellene mondani jogalkotást mondunk mégis azért, mert ebben a kifejezésben az új jogtudomány társadalmi és politikai rendszerének lényege is benne van.

és rendszere a bírói és közigazgatási jogalkalmazás eddigi módszerét és rendszerét is nagyban tökéletesíteni fogja. Remélhető, hogy az a bíró és közigazgatási tisztviselő, aki a jogalkotás társadalmi rendszerében tanult meg látni, hallani, átélni és gondolkodni, könnyedséggel fogja mindenkor a jogalkalmazásnak azt a mértéket megtalálni, mely a szociális igazságosságnak megfelel. De remélhető, hogy a jogalkotás új társadalmi módszere és rendszere mellett a mindenkori törvények és tételes jogszabályok annyira modernnek, a legszélesebb néprétegek szükségleteinek annyira megfelelők lesznek, hogy a bírói és közigazgatási jogalkalmazásnak nem kell örökké a törvény hézagaival küzdelembe lépnie és magában a társadalmilag kialakult tételes jogban fogja mindenkor a szociális igazságosság forrását és iránytűjét megtalálni.

Végül remélnünk kell, hogy a jogalkotás tudományának e társadalmi fejlődése, párhuzamban azzal a gazdaságpolitikai társadalmi szervezkedéssel, mely papjainkban észlelhető és amelyre ez előadás keretében ismételtén reámutattam, mondom, remélnünk kell, hogy e fejlődés mellett a mindenkori minisztériumok, melyeket a közjogi terminológia oly helytelenül nevezett el kormányoknak, ezentúl nem a hatalomra került gazdasági rétegek érdekeinek megfelelő; kormányzók lesznek; hanem eredeti ideális közjogi hivatásuknak megfelelő végrehajtói, alkalmazói az induktív jogtudomány retortáin és ezernyi csövén át megnyilatkozott intelligens népakaratnak!

A háború utáni idők szociális* problémája lesz, hogy a kulturális tényezők önálló szervezkedése folyamatában az osztályállam ne csak társadalomállammá, de egyben kulturális állammá is idomíttassék.

Midőn a jogtudomány társadalmi rendszerének eszméjét megpendítettük, erre a problémára kívántunk rámutatni. A jogalkotás tudományának szervezkedésében a kulturális tényezők szervezkedésének csupán egy példája él. Azt hisszük azonban, hogy már ennek az egy kultúrtényezőnek autonóm szervezkedése, a jogalkotás e népies rendszere magában véve is közelebb hoz úgy a nemzeti eszme igazi érvényesüléséhez, mint a nemzetközi béke ideáljához, mint a közjogi és kulturális mázzal burkolt gazdasági hatalmasságok parlamentarizmusának eddigi rendszere.

Ami pedig magának a jogtudománynak és a benne és a

hozzá nevelt új jogászságnak társadalmi helyzetét és szerepét illeti, azt hisszük, hogy csakis e kulturális szervezkedéssel érhetjük el azt a magaslatot, melyet az új módszertani irány leglátványosabb megsejtője, Menger Antal, már a múlt század végén így jelölt meg: Ja, wenn die Juristen diese vermittelnde Tätigkeit mit voller Unabhängigkeit nach oben und nach unten ausüben, muss ihnen in der Zukunft notwendig bis zu einem gewissen Grade das Schiedsgerichtsamt zwischen den verschiedenen Klassen der bürgerlichen Gesellschaft zufallen.¹³⁾

Csakis így lehet azután maga az új, szociális jogtudomány a társadalomtudományok középpontja és legtömörebb gyakorlati kifejezője. Amint Menger mondja: der knappste und praktischeste Ausdruck der Socialwissenschaft.¹⁴⁾

¹³⁾ I. m. 21. lap. Über die sozialen Aufgaben der Rechtswissenschaft. 1895. V. kiad. 1905., Wien, Braumüller.

¹⁴⁾ U. o. 27. és 29. l.

Jogalkotásiam és alkotmány szervezeti kérdések összefüggéséről.*)

1. A jogászat elfajulásainak két főoka van. Az egyik: a jogászai gondolkodásnak túlnyomóan konstruktív jellege és eme gondolkodásmódnak a merő formalizmusig torzult elfajulása. Ernst Fuchs ezt az eltorzult jogászai gondolkodást találó megjelöléssel jogi talmudisztikának nevezi. A másik: a mindenkori hatalmi parancsok gépies szolgálata, a gazdaságilag és politikailag mindenkor uralmon levő rétegek vagy csoportok érdekeinek fontoskodó elméletekkel, jutalmakkal és fenyegetéssel, agyonhallgatással és indextétellel, egyesületi, érdekképviseleti és sokszor tudatalatti politikai véd- és dacszövetségekkel támogatott áltudománya. A kettő, jogi talmudisztika és osztály-jogtudomány mindenkor karöltve jár egymással és melegen támogatja egymást. A mindenkori hatalmi parancsok szolgálatában álló tudománynak – legyen az akár a feudális, akár a bankkapitalisztikus, akár a munkásosztály tudománya – mindenkor szüksége van a túlnyomóan vagy kizárólag konstruktív hajlandóságú elmékre, ezeknek viszont életszükségeik a mindenkori hatalmi parancsok, az ezek által adott kategóriák és cinozurák, amelyek nélkül sematizáló, konstruáló, rendszerező és osztályozó, de mindenekelőtt dogmákat kereső és dogmákra támaszkodó gondolkodásuk talajt veszít és ezzel a jogászságban, a jogászai gondolkodásmódban eddig elfoglalt vezető helyzetétől szükségkép megválni kénytelen.

Nem áll, hogy az egymást támogató merőben konstruktív gondolkodásmód és az osztály-tudomány a jogászai gondolkodásmódnak és a jogtudománynak bennrejlő sajátosságai. Nagyon természetes, hogy az induktív alapokon nyugvó szociológiai jogtudomány sem nélkülözheti a társadalmilag kialakult és kialakított jog-

*) A Társadalmi Jogalkotás Országos Szövetsége 1918. január 17-i ülésén tartott előadásból.

nak exakt tételes megformulázását, továbbá törvényhozási és didaktikai célokra történő rendszerezését s osztályozását. Azonban ez a konstruáló tevékenység, melynek tanát másutt *juristische Formellenlehre*-nek, a jogászai megformulázás tanának neveztem, a szociológiai jogtudomány munkájának csupán szükséges betetőzése és kiegészítése, – nem csekély gyakorlati jelentőséggel, de tudományos szempontból másodlagos értékkel. Ez az áltudomány-nal támogatott konstruktív tevékenység azokban a korokban szokott a jogászai gondolkodás élére kerülni, midőn a társadalmi érdekrétegek, *osztályok* között egykor evolúciós vagy revolúciós alapon keletkezett hatalmi viszonyok nemcsak hogy állandósultak, de megcsontosodtak és állami meg társadalmi hatalmi berendezéseik révén a társadalmi és gazdasági erőviszonyokat egyszerűsítendően megmerevíteni igyekeznek.

A háború előtti évtizedeket a hatalmi viszonyok megmerevítésére való ez a törekvés jellemezte. Az ipari és kereskedelmi kapitalizmus és az egyidejűleg megindult szociális ellenáramlatok erőteljes szervezeti fejlődésének azonban már a háború előtti korszakában is természetes volt, hogy a hatalmi viszonyok fejlődést gátló megmerevítése nem maradhatott a fejlődés jegyében álló, a társadalmi viszonyok állandó fejlődésének törvénye szerint működő ellenhatások nélkül.

Az ellenáramlatok erőteljesebben e század első évtizedében, főként Németországban indultak meg és főleg a magánjogi jogalkalmazás terén mozogtak. Ez a körülmény könnyen érthető, ha figyelembe vesszük a német általános polgári törvénykönyvnek – keletkezési történetében és törvényszerkezeti hibáiban gyökeredző – minden, fejlődést gátló anakronizmusát, mely a szabad jogalkalmazás híveinek szélsőséges, u. n. szabadjogi elméleteit természetesen váltotta ki az elméleti, de különösen – a törvény-nyel viaskodó, az életviszonyok parancsoló nyomását legjobban érző – gyakorlati jogászságban. Jól jegyezte meg Zachár Gyula egy minap megjelent gyűjteményes munkában¹ közzétett dolgozatában, hogy e szabadjogi elméletek² könnyen érthetőleg nem lel-

¹) A. kisbirtok és a készülő polgári törvénykönyv. Szerk. Sebestyén Dénes, 1918.

²) L. ezek bírálatait irodalmunkban is többek közt Kiss Gézánál (A jogalkalmazás módszeréről), Hebelt Edénél (Tanulmányok a jogügyletről) és legújában Somló Bódognál (*Juristische Grundlehre*).

tek nagyobb visszhangra hazánkban, minthogy nálunk a magánjog kodifikátlansága folytán a bírónak az életviszonyok és az ezekben nyilvánuló jogi jelenségek, a jogszokások és a szokásjog szorgos megfigyelésére úgyszólván állandóan alkalma és szüksége volt. Amihez bizvást hozzátehetjük, hogy a magyar nép találatkony, rugalmas és képzelő erővel telített, mindig fejlődő szelleme mindenkor megakadályozta azt is, hogy a szokásjog és a bírói gyakorlat szabályai az életviszonyok fejlődését gátló dogmákká csontosodjanak, mint ahogy az például az angol jogéletben lépten-nyomon tapasztalható.

A németországi gócpontban fejlődött, de francia, olasz, osztrák, és svájci földre is átcsapott módszertani vita középpontjába így főleg a bíró és annak a törvényhez való viszonya került, míg a bírói tevékenységen, az u. n. jogalkalmazás területén; kívül álló jogalkotás módszertanáról alig esett szó. Noha Menger már a múlt század végén rámutatott arra az alapvető módszertani igazságra, hogy a jogtudomány főfeladata az életviszonyok megfigyelése alapján a jogalkotás munkájának tárgyilagos előkészítése, a vita elkeseredetten és mind több mellékvágányon folyt a pandektologikus és a szabadjogi, majd szociológiaiának nevezett irány hivei között, anélkül, hogy a jogalkotás módszeréről a jogtudomány reformjára törekvő vitában külön szó esett volna.

II. Ezzel a jelenséggel kapcsolatban szabadjon szövetségünk keletkezésének történeti reminescenciáit néhány percre felidéz-nem. A vita ez első fázisában rejlő eme alapvető fogyatékosra ugyanis itthon 1912-ben megjelent „A szociális jog elmélete” című füzetemben, Németországban pedig 1913. év elején egy módszertani vita kapcsán a „Recht und Wirtschaft” hasábjain mutatván rá, állásfoglalásomból további vita kerekedett, melyet Ofner, a szociálpolitikai jogi iskola tiszteletreméltó osztrák szeniora még ugyanazon évben összefoglalva,³ a vitában résztvevő és a módszertannal foglalkozó egyéb írók⁴) között az a felfogás érlelődött meg, hogy a jogtudomány új, induktívabb alapokra helyezendő módszerének megvitatására és megvalósításának propagálására nemzetközi egyesülés létesíttessék. Mint az eszme kezdeményezőjét, engem ért a megbízás, hogy a tervezett egyesülés programter-

³) V. ö. a »Recht und Wirtschaft« 1913. februári és novemberi számait.

⁴) Sinzheimer, Ehrlich, Ernst Fuchs, Bozi, stb.

vezetet kidolgozzam. „A szociális jog elméleté”-ben, a „Recht und Wirtschaft”-ban, de elsőízben már 1911-ben „Szociális jogtudomány és szociográfiai módszer” című előadásomban jelzett álláspontomhoz híven a jogalkotás módszerére és ennek szociográfiai megalapozására helyeztem a létesítendő intézmény tervének súlypontját, tervezetemnek „Ein Institut für soziographische Rechtsforschung” címet adtam és azt Ofnerrel együtt, kihez felfogásomban teljesen közel álltam, az alapításban résztvevőknek közvetlenül a háború kitörését megelőző hónapokban egy nemzetközi „Gesellschaft für Rechtssoziologie” alapítása céljából szétküldöttem. A tervezetben foglalt szervezési gondolatok élénk visszhangra leltek különösen Ehrlichnél, Bozinál, Sinzheimernél, Ernst Fuchsnál, Goldscheidnél, – sajnos azonban a közben kitört világháború az alapítás tervét, mint annyi más érdemes kulturális mozgalmat, jódarabra tárgyalanná tette..

A jég azonban meg volt törve. Ahhoz, hogy a módszertani vita, meglehetősen kimerített első fázisából, a jogalkalmazás körüli polémiából, második fázisába, a sokkal kényesebb, mert politikumokkal és hatalmi kérdésekkel szervesen összefüggő jogalkotás módszerének megvitatásába átlendüljön, megadtuk a hatályos lökést. Azt az, eddig csak *elvéve és* mellékesen elhangzott megjegyzést, hogy t. i. a törvényhozás, de általában a jogalkotás módszeréről is kellene már egyszer részletesen beszélnünk, sikerült parancsoló tudományos követeléssé tennünk és kezdeményezésünket az irodalomban mint az induktív jogi iskola térfoglalásának jelentős eseményét emlegették.⁵⁾

A háború kitörését követő esztendő t idevágó gondolataim rendszeres összefoglalására használtam fel és „Die Rechtswissenschaft – eine Kulturmacht. Zur Frage der gesellschaftlichen Vorbereitung der Gesetze” címmel megírtam az 1916. év tavaszán Hannoverben megjelent, a társadalmi jogalkotás módszeréről szóló, az európai könyvpiacón első rendszeres munkát. E munkában a jogalkalmazás szociológiai módszerére vonatkozó vita eredményeit bevezetéskép⁶⁾ összefoglalva, mindenekelőtt nyomatékkal és többirányú megvilágításban kifejtettem, hogy a

⁵⁾ Így pl. Bozi 1915-ben megjelent »Lebendes Recht« című könyve előszavában. (Hannover, Helwing.)

⁶⁾ »Rechtsanwendung und Rechtsauffindung« címmel.

jogtudomány módszertani reformjára irányuló vitában a jogalkotás módszerének kérdése a prius; körülhatároltam a jogalkotás fogalmát, élesen elhatároltam azt a szűkebb értelemben vett jogalkalmazás fogalmi körétől és széles alapokon vázoltam annak a társadalmi és állami rendszernek a körvonalait, melyben az induktív, alapokon nyugvó jogtudománynak, a társadalmi jogalkotás tudományának alkotmány szervezeti elhelyezkedésre és szociográfiai alapokon nyugvó, valóban tudományos működésre kell lelnie.⁷⁾ A háború második évében, könyvem kéziratának elolvasása után, Bozi, a németeknek különösen a háborúban érvényesült erős szervezési ösztönével lelkes levelekben sarkalt a háború előtt megindult nemzetközi, tudományos szervezési munkálataink folytatására. A tervezett alakulás nevéül azonban az eredetileg tervezett névvel szemben a gyakorlatib hangzású „Gesellschaft für soziales Recht” féle elnevezést ajánlotta. Javaslatát a csakhamar Bécsben megtartott értekezleten⁸⁾ vettük tárgyalás alá. A németek azért ajánlották a szociális jogi elnevezést, mert a háború alatti fejlődés a széles néprétegek érvényesülését célzó u. n. szociális törekvéseknek már akkor is mind tágabb lehetőségeket nyitott, ami természetesen a nép életviszonyainak tüzetes megismerését mind fokozottabban követelte. Ofner és csoportja már csak azért is elfogadhatták ezt az elnevezést, mert ez megfelelt annak az induktív alapokon nyugvó szociálpolitikai irányzatnak, melynek főleg Ofner úgy az osztrák jogirodalomban, mint az osztrák képviselőházban évtizedek óta következetes hirdetője volt. Mi pedig, az

⁷⁾ A németországi és az osztrák kimerítő kritikák zöme rendkívül meleg helyesléssel, sőt Ernst Fuchs és iskolája osztatlan lelkesedéssel fogadták (v. ö. különösen a Juristische Wochenschrift 1916. május 15.-i számát) eszméimet és javaslataimat. A magyar ismertetésekben főleg a jogalkotás és a jogalkalmazás problémakörének szigorú elhatárolása, a miniszteriális törvényelőkészítés módszerének elfajulásai ellen intézett támadásaim, a központilag szervezendő, vidéki megfigyelő állomásokkal és a szakkörzetekkel kapcsolatos országos jogtudományi megfigyelő szervezetre vonatkozó – egyébként teljesen hipotetikus javaslataim nyertek méltatást. Már e né” hány ismertetés is elegendő volt ahhoz, hogy a jogalkotás reformjának kérdése, a jogalkotásnak a jogalkalmazástól való szigorúbb elhatárolása az újabb magyar jogirodalomba hatoljon. Munkáim leglényegesebb alap gondolatát azonban, *a jogalkotásiam és az alkotmánylélektani kérdések bennrejlő, szerves összefüggése, egybekapcsolódása és viszonyosságának* eszméjét azonban appreciálva eddig még sehol sem láttam.

⁸⁾ 1918 december 21-én.

alakulásban már akkor részt vett magyarok, elfogadtuk ezt az elnevezést, mert eredeti álláspontunknál fogva, melyet barátaim is magukévá tettek, szerintünk a szociális jogtudomány problémája végeredményében az induktív alapokon nyugvó jogalkotási, a szociográfiai módszer problémájával azonos. A mi „Recrfesozio-graphie”-nk helyébe tehát behelyettesíthettük a „soziales Recht”-et. A német javaslat így elfogadásra levén, az Ofner vezetése alatt álló bécsi csoport vállalta egy Bécsben tartandó első szociális jogi kongresszus rendezését. Így jött létre a sokat emlegetett és oly sokszor félreértett u. n. szociális jogi iskola első kollektív megnyilvánulása.

Az 1917 január hó 6-án és 7-én Bécsben megtartott együttes „Tagung für soziales Recht” tanulságai azonban azt mutatták, hogy egyelőre még sem egészen egy malomban öriünk. Míg a németek és az osztrákok még inkább gyakorlati szociálpolitikára gondoltak, addig mi, akik itt Budapesten időközben⁹⁾ a magyarországi társaság megalakítását nyilvánosan is elhatároztuk, mindenekelőtt irányunk és teendőink módszertani megalapozására, a társadalmi utón való jogalkotás módszerének propagálására és szervezeti kidolgozására gondoltunk. Magán a kongresszuson is kiderült, hogy az új irány módszertani és szervezeti kérdéseinek tisztázása és elvi kiépítése nélkül a konkrét szociálpolitikai munkákhoz fogni korai, az irány lényege felől a nyilvánosságban zavaros fogalmakat előidézni alkalmas, de meg el is homályosítja irányunkban azt, ami benne novum és az egész európai kulturvilág osztatlan figyelmére tarthat számot.¹⁰⁾

⁹⁾ 1916 november 26-án.

¹⁰⁾ Szorosan vett módszertani előadás a kongresszuson csak kettő volt. Az egyik Ehrliche, melyben a jeles jogtudós „Lebendes Recht” címen kifejtette az élőjog fogalmát, hogy, amint azt előzőleg már munkáiban is körülhatárolta, a másik az enyém volt, melyben „Die soziographische Methode in der Rechtsbildung” címmel a megalkotandó, szociográfiailag megalapozott országos szervezetek felépítésének alapelveire vonatkozólag tettem meg szervezési javaslataimat. (Az előadás lényege „A társadalmi jogalkotás szervezése” címmel az Ügyvédek Lapja 1917. évi 10-ik számában, német nyelven pedig a Juristische Wochenschrift 1917. ápr. 2-i számában jelent meg). A következő másfél napon át perjogi, munkajogi, gyermekvédelmi, büntetőjogi, az átmenetgazdaság és a fogyasztók szervezését érintő fontos kérdésekről volt szó. A közönség pedig, a legszebb tanulságokkal bár, de azzal az érzéssel széledt szét a két nap után, hogy

Eme tanulságokkal és benyomásokkal térvén haza Bécsből, csoportunkban egyhangú helyeslésre lelt az a javaslatom, hogy módszertani alapgondolatunkat élesebben kifejezésre juttatva, a társadalmi jogalkotás programmatikus hangoztatásával kell Magyarországon zászlót bontanunk. Az 1917 február 21-ére egybehívott szervező bizottsági ülés ennek folytán elhatározta, hogy a magyarországi társaság a teljesen magyar eredetű módszertani alapgondolatnak megfelelőleg „Társadalmi Jogalkotás Országos Szövetsége” névvel alakuljon meg. Ez az alakulás azután öt kisebb – jogászok és nem jogászok szerves együttműködésében tartott – előadással kapcsolatban¹¹⁾ ünnepélyes keretek között, a szociális irányzatok lelkes magyar apostola, Giesswein Sándor elnöklete mellett 1917 március hó 18-án meg is történt.

III. Szükséges volt mindezt egyszer összefoglalólag elmondanunk, hogy mozgalmunk és ebből támadt propagandisztikus Szövetségünk keletkezésének történeti reminescenciát felidézve, végre eloszlassuk azt a sok zavart, mely mozgalmunk és irányunk számos bírálójának képzeletében a szociális jogi mozgalomról és ennek magyarországi koncepciójáról, a társadalmi jogalkotás problémaköréről még a közelmúltban is uralkodott. Akadt például bírálónk, aki irányunkkal „szemben” (!) egy „leíró jogtudomány” helyességét és szükségességét hangoztatta, holott az irányt tárgyilagosan figyelők között köztudomású, hogy mi, magyarok, kezdettől szociografikus alapon állunk, hogy ez mozgalmunk és irányunk alfája. Ám a pusza leírás koncepcióján már rég túl vagyunk.

Mert mit kell a jogalkotás tudományában és gyakorlatában szociográfiai módszer alatt értenünk? Korántsem az életviszonyokban folyó jogi jelenségeknek megfigyeléseken alapuló pusztá leírását, amint ezt – a jelszón indulva – oly sokan hinni szeretik.

azok után, amiket a módszertani megalapozás és szervezés új irányairól hallott, e szervezés elveiről és az irány módszertani alapgondolatairól kimerítő vitát várt volna. Mert hiszen az első nap második felére és a második napra kitzúve volt szociálpolitikai, jogpolitikai és gazdaságpolitikai témák megvitatására új, egységes módszertani irányelvek és tisztázott szeré vezési alapgondolatok nélkül – a számos szociálpolitikai és jogászai egyesület mellett – új egyesület alakítására szükség valóban nincs.

¹¹⁾ Ezek az előadások a Társadalmi Jogalkotás Orsz. Szövetsége első füzetében „Társadalom és jogalkotás” címmel jelentek meg. (1917, Eggenberger-féle könyvkereskedés).

A társadalmi jogalkotás tudománya mindenesetre az élet jelenségek induktív megfigyelésének, az ezekben folyó jogi jelenségek felismerésének és kiemelésének és a jogi jelenségek társadalomlélektani elemzésének koncepciójával kezdődik. Az indukción azonban a jogalkotás tudományában az illető életviszonylatok lehető intenzív átélését jelenti. A társadalmi jogalkotás munkája, a szociografikus felépítés tehát maguknál az életviszonyokban élőknél kezdődik. És ezzel adva van egész mozgalmunk alap-akkordja is, a ζ egész társadalom szerves bevonása a jogalkotás munkájába. Ez a jogalkotástan szociográfiai módszerének teljes értelme.

A jogalkotási és alkotmánylélektani kérdések összefüggésének megértésére ez a legalkalmasabb kiindulási pont. Az egész társadalom szerves bevonása a jogalkotás munkájába, vagy helyesebben: az egész társadalom szerves részvétele a jogalkotás munkájában, – nem csupán jogalkotási, hanem egyben alkotmánylélektani, alkotmánytani kérdés. Az alulról fölfelé való jogalkotás munkájáról van itt szó, arról, mely tudatosan és szervesen halad a nép, a társadalom minden rétegéből az állam felé. Ebben a rendszerben az állami közegek, tehát a miniszterek feladata is a szervesen, tudatosan kialakult közvélemény megnyilvánulásának állandó figyelése és regisztrálása, mert csakis ez a jogalkotó közvélemény szabhatja meg az állami közigazgatás és kodifikáció helyes irányait. Az állami közigazgatás legfőbb közegeinek ez a megfigyelő munkája is egyik fontos pillére a társadalmi jogalkotás szociográfiai módszerének. Maga a módszertan pedig, látnivaló, nem egyéb, mint a közvélemény kormányzatának, vagy amerikai fogalmazásban a közvéleménnyel való kormányzásnak (government by public opinion) fölötté korszerű alkotmánytani, ágas-bogas problémaköre.

Az egész társadalom szerves részvétele a jogalkotás munkájában, a társadalmi jogalkotás szociográfiai módszerének ez a végső értelme szabja meg azt a módszertani beállítást is, melyben a szociális jog problémáját látjuk. E tekintetben ma sem tudok más álláspontra helyezkedni, mint amelyet 1911 óta minden írásomban¹²⁾ kifejtettem, hogy t. i. a szociális jog problémája

¹²⁾ A legösszefoglalóbban talán a „Die Rechtswissenschaft – eine Kulturmacht” 52-55. lapjain. V. ö. még „A szociális jogalkotás problé-

tudományos szempontból voltakép a szociális jogalkotás problémája. A szociális jogalkotás problémája pedig eminenter szervezeti, társadalomlélektani és alkotmány szervezeti kérdés és mint ilyen egybeesik a társadalmi jogalkotás problémakörével.

Azt mondjuk: szociális az a jog, mely az egész társadalom, az egész nép minden dolgozó rétege érdekeinek, szükségleteinek, vágyainak, szociálpolitikai törekvéseinek megfelel. Hogy melyek ezek az érdekek, szükségletek, akarások és szociálpolitikai törekvések, azt helyesen csakis maguk a jogalkotásra tudatosan és szakszerűen szervezett, illetve szervezkedett dolgozó társadalmi rétegek mondhatják meg. A jogalkotás tudományának elsőrendű fontosságú feladata tehát az, hogy elméleti és gyakorlati eszközökkel megállapítsa azokat a társadalomlélektani lehetőségeket és alkotmány szervezeti feltételeket, melyekben a tudatosan és szakszerűen szervezett dolgozó néprétegek érdekeiket, szükségleteiket, akarásait és szociálpolitikai törekvéseiket a közérdek, közszükséglet, köztudat és közakarát szerves részeként az állami szociálpolitika és jogszabálykészítés számára mindenkor akadálytalanul és hatályosan kifejezésre juttathatják. Ami a dolgozó néprétegek e műhelyeiben és ezek mögött rejlő, zakatoló életviszonylataiban megnyilvánul és kifejezésre jut, az az örökké fejlődni kívánó jog élő anyaga, mely már most a jogalkotás tudományától szociálpszichológiai megfigyelést, szociálpolitikai összefoglalást, rendezést és megformulázást vár. így fejlődik a társadalomban a jog. Ha nem is úgy terem, mint a fű téren, de nem is egy-két ember kegyes adománya. Az igazi jog milliók szükségletének, érdekének és akarásának eredője. Ha a jogszabályok nem ezt fejezik ki, nem a jogot, hanem csak a pusztá hatalmi parancsot tartalmazzák.¹³⁾

Íme, a szociális jog – a jog – problémája tudományos szempontból a szociális jogalkotás, a társadalmi jogalkotás problémája.

mája” c. előadásomat és az ezt megelőzőtt egyéb módszertani dolgozataimat.

¹³⁾ V. ö. a jog és a jogszabály fogalmának éles elhatárolása tekintében B e r i n k e y Dénes előadását „A szociális jogi irány történeti alapjairól” a Társadalmi Jogalkotás Orsz. Szövetsége 1917 dec. 20-i ülésén. (Az előadás megjelent a Magyar Jogélet 1917 dec. és jan. számaiban).

IV. És ez az alapfelfogás dönti el a mi szempontunkból a „helyes jog” problémáját is. Hogy ugyanis jogpolitikai szempontokból mi valamely adott korszakban a szociális jog, vagy más szóval a jogpolitikai értelemben vett helyes jog, azt a dolgozó néprétegek jogalkotó szervezeteiben működő gazdasági és társadalmi erők fejezik ki; ezek szabják meg és formálják át a gazdasági, társadalmi és egyéni értékeket és az ezekről alkotott ítéleteket, melyekkel a jogszabályok operálni kénytelenek. Ebben az értelemben osztjuk azt az álláspontot, hogy a helyes jog alkotásának problémája, a jog helyességének kérdése a jogszabályalkotáson innen esik. Nem vitatható el azonban a jogtudománynak is, éppen a szociális, a szociográfiai alapokon nyugvó jogtudománynak fontos feladata a jogpolitikai értelemben vett helyes joggal szemben. Tudományunk nem csupán a társadalmi jogalkotás lehetőségeit, a társadalmi jogalkotás társadalomlélektani és alkotmány szervezeti feltételeit derítse fel és propagálja, hanem a társadalmi jogalkotás munkáját szorgosan figyelve és analizálva, annak ezernyi megnyilatkozásából vezesse le a szociális igazságosságot, – mint a szigorúan adott praemissákból a szükségképi konklúziót, vagy – az erőparallelogramm példájára – a szigorúan adott komponensekből a derivátumot. A dolgozó néprétegek jogalkotó szervezeteiben működő gazdasági és társadalmi erők szabják meg a mindenkori helyes jog nyers anyagát. Ezt az anyagot azonban a szociális igazságosság megközelítése céljából a jogszabályalkotás és a jogszabályok végső célját tevő szociálpedagógiai nevelés számára feldolgozni ismét a társadalmi jogalkotás tudományának, az induktív alapokon nyugvó, szociálpszichológiai tekintettel vizsgáló jogtudománynak a feladata. Az így felderített „szociális igazságosság” pedig annál inkább fogja megközelíteni a tudományos értelemben vett „igazságot”, minél teljesebbek egyrészt a tudatos és szakszerű társadalmi jogalkotás lehetőségei és minél tökéletesebbek másrészt a jogtudományi célokra történő megfigyelés, a korlátlan és az ország egész területén, a társadalom minden rétegében végzett indukció eszközei. – Nem vitatható el továbbá a filozófiai jogtudománynak, vagy jogfilozófiának az a joga és feladata, hogy ama, minden korokban adva levő, a társadalomban és az egyénben gyökeredző törvényszerűségeknek és sajátosságoknak felkutatásával foglalkozzék, melyek a jognak, a helyes jognak minden időkből a priori karakterisztikonjai. Hi-

szen a jogalkotás módszertanának nézőpontjaiból a mi elméleti munkánk sem törekszik egyébre, mint a – gyakorlati értelemben vett – helyes jog kialakulása társadalomlélektani és alkotmány-szerkezeti feltételeinek tudományos megállapítására és propagálására. Tehát a szó filozofikus értelmében mi sem teszünk egyebet, mint a helyes jog, vagy más szóval a szociális jog, tehát a jog még kellőleg fel nem fedett permanens társadalomlélektani és alkotmány-szerkezeti gyökereit, karakterisztikonjait kutatjuk.

V. Ezek után talán végre mindenki előtt nyilvánvalóvá lesz annak a vitának a tárgytalansága, melyet egyes bírálóink azzal a téves kiindulással igyekeznek provokálni, mintha a mi irányunk a kizárólagos indukció jegyében állna és a deduktív módszer teljesen mellőzni óhajtaná. Sőt, egyesek, nyilván összefüggésükből kiragadott szavakból még ma is arra akarnak következtetni, mintha a jogtudományi kutatás számára a természettudományi módszer, az ennek értelmében vett megfigyelést és kísérletet óhajtanok meghonosítani. Ezzel a mindenkép téves félreértéssel, azt hiszem, ma már egészen röviden végezhetünk. Más helyütt¹⁴⁾ részletesebben kifejtettem egyrészt azt, hogy a javasolt jogtudományi indukció és a természettudományi indukció között – a két tudományág megfigyelési anyagának teljesen eltérő jellegénél fogva – oly lényeges a különbség, hogy a kettő szabályait és eszközeit egymáshoz még csak hasonlítani sem lehet; – kifejtettem másrészt azt, hogy merőben induktív tudomány el sem képzelhető és arra komolyan senki sem gondolhat, – aminthogy az emberi gondolkodásmód sem lehet sohasem merőben induktív, hanem abban a megfigyelések és a következtetések, az indukció és a dedukció (sőt a konkretizálás és az absztrahálás, de gyakorlatilag edzett és tudományosan fegyelmezett elméknél az apercepció és az intuíció is), mindenkor egymást kiegészítve, sőt egymásba olvadva jelentkeznek. Csakhogy a valóban tudományos dedukció csakis valóban tudományos, minél tökéletesebben és szerveesebben kiépített indukció alapján képzelhető el. Az emberi gondolkodás e két mozzanata egyikének sem szabad egymás rovására elhatalmasodnia. A merő indukció, a merő tapasztalati megfigyelés

¹⁴⁾ V. ö. említett német munkámban a „Die nötige beobachtungswissenschaftliche Grundlegung der Methode” és a „Rechtswissenschaftliches Fachdenken” című fejezeteket.

a következtetések levonása, vagyis dedukció nélkül csupán a jobrosszabb jogi fotográfálás mechanizmusához vezetne. Az életviszonyokban megnyilvánuló jogalkotási és jogfejlődési jelenségeknek ez az, alkotmányjogilag felépített állandó napfényrehozatala tudományos munka csak akkor lehet, ha az így tudományosan szervezett indukciót tudományos következetességgel vezetett analitikai és deduktív agymunka tetőzi be. Az indukció hangoztatásával, tudományunknak társadalmilag, sőt alkotmány szerkezetiileg szervezett állandó induktív megalapozásával csupán „azt akarjuk megakadályozni, hogy a jogtudomány valamely korban ismét a merő spekuláció és konstrukció élettelen agymunkája lehessen, melyet egy-egy hatalmilag szervezett érdekcsoport, érdekréteg, vagy osztály a többiek rovására a maga önös céljaira kénye-kedve szerint értékesít. Az induktív iskola eredettől kezdve csak arra törekszik, hogy a jogtudomány mindenkor az élet tudománya legyen. A mi „társadalmi jogalkotás”-féle megformulázásunk pedig, e nyomon továbbhaladva, azt fejezi ki, hogy a jogtudomány, mely mindenekelőtt a jogalkotás tudománya, az egész társadalom tudománya legyen, mely a társadalom minden dolgozó rétegében gyökeredző, alkotmány szerkezetiileg felépített állandó indukció intézményszerű pilléreire nyugszik.

VI. Az igazi tudományosság legfőbb kelléke a korlátlan, a társadalmi életviszonyok minden zegében-zugában ugyanazon megfigyelő apparátussal vizsgálódó indukció. Csakis így közelíthető meg minden valódi tudomány közös végső célja, egy a valóságnak minél tökéletesebben megfelelő igazság keresése. A jogtudománynak is ez a végső célja, bármily relatívnak tűnjék is a társadalmi jelenségek tudományaiban, tehát a jogtudományban is, az igazság fogalma. Ez a relativitás annál inkább tűnik, az igazság megközelítésébe vetett hit – a tudományos kutatás e hajtó ereje – annál erősebb lesz, minél tökéletesebbek valamely tudományban azok az eszközök, melyek a valóság minél teljesebb megismeréséhez vezetnek.

A jogtudomány feladata tehát mindenekelőtt az, hogy az igazság megközelítésére legalkalmasabb társadalmi és állami be rendezések elveit felderítse. További feladata azután az, hogy az így megteremtett élő jogalkotási keretekben, alkotmányos műhelyekben folyó jogalkotási munkát a fegyelmezett tudományos megfigyelésre nevelt elmék minden lelkiismeretességével megfi-

gyelje és a további szervezés, jogfejlesztés, szociálpedagógiai nevelés céljaira feldolgozza. Az első feladatkör a jogalkotás tudományának alkotmánytani része, melyet a szorosan vett methodikai alapelvek foglalata vezet be; e kettő együtt a szűkebb értelemben vett jogalkotástan; a második feladatkör az aktuális jogpolitika, a tágabb értelemben vett jogalkotás.

A szűkebb értelemben vett jogalkotástan főtárgya ezek szerint az eme tan értelmében vett indukció apparátusa – a tudatos jogalkotó társadalom – szervezeti elveinek felderítése.¹⁵⁾

A legátfogóbb alkotmánylélektani kérdés, mellyel e főtárgy körében foglalkoznunk kell: a valóban kollektív jogalkotási akarat kialakulásának és kialakíthatóságának, megnyilvánulási lehetőségeinek kérdése. Tudományos megvitatás alá kell vennünk ennek folytán a valóban kooperatív együttműködés lehetőségeit és fejlesztésének eszközeit az állampolgárok minden társadalmi közületében. Ezzel a nagymértékben szociálpedagógiai problémakörrel kapcsolatban revízió alá kell venni az úgynevezett szabadságjogok tartalmát és jogi kereteit. Különösen az egyesülési és egyeleti jog kérdéseit kell e tárgykörben részletesen feldolgozni.

Beható tudományos vizsgálatok tárgyává kellvén tennünk a tudatos kollektív jogalkotási akarat fejlődésének szervezeti lehetőségeit, vizsgálnunk kell elsősorban a társadalmi szervezés és szervezkedés mindama műhelyeit, melyekben az alulról, a min-

¹⁵⁾ Ez a felismerés vezetett már az 1912-1913. években arra, hogy a jogalkotás módszertanát bevezető „A szociális jog elmélete” című tanulmányomat a vonatkozó alkotmánytani alapvetést előkészítő „Társadalmi szervezkedés” című hasonló terjedelmű, önálló dolgozattal egészítem ki; továbbá, hogy az anyagot már rendszeresen felőlelő német munkámban a jogalkotás módszertani kérdéseit a kapcsolatos alkotmányrendszer szervezeti problémakörrel már egyazon könyvben, sőt „Verfassungsrechtliche Organisationsentwicklung” címmel a methodikai fejezetekhez szervesen kapcsolódó hosszabb önálló fejezetben is tárgyaljam; majd pedig, hogy az itt még csak összefoglalóan érintett kérdéscsoportok egyikéről, a politikai pártokról, „Gazdaságpolitikai pártok fejlődése. Adatok a politikai pártok lélektanához” címmel külön monográfiában is értekezsem (l. az indokolásra a munka előszavát). Azért tettem elsősorban a pártokat önálló jogalkotástani kritika tárgyává, mert eddig” a politikai pártok voltak azok a társadalmi alakulatok, melyek elsősorban formáltak igényt arra, hogy őket a jogalkotó közvélemény és közakarat kifejezőinek tekintsék.

dennapi élet viszonylataiból fakadó népakarat tudatos megművelésre és kifejezésre juthat. Ezek nem csak a szó régi értelmében vett politikai pártok, de * ezekkel legalább is egyenrangú fontossággal az érdekképviseletek, a szakszervezeti alakulások, az egyesületek és a parlamentek.

De nem csupán a közvélemény és a közakarat e szervezeti műhelyeit, hanem a közvélemény irányításának és kifejezésének eszközeit is szorgos vizsgálat alá kell a jogalkotástan művelőjének vennie. Így elsősorban bonckés alá kell vennünk a gondolat-közlés különböző eszközeinek, különösen a sajtó lélektanát; és szorgosan meg kell vitatnunk az u. n. adminisztratív osztályok, különösen az intellektuális pályákon levők szervező hivatását a gazdasági életben.

Jogalkotásiam probléma a nép teljesebb u. n. önrendelkezési jogának kérdése is, melyet a világháború tanulságai vetettek az alkotmány szervezeti reformkérdések középpontjába. A nép teljesebb önrendelkezési jogát célzó alkotmány szervezeti reformtörekvések a mi nézőpontunkból az alulról fölfelé törekvő népakarat – a jogalkotó társadalom akarásai – teljesebb érvényesülésének, a jogalkotó és jogfejlesztő közvélemény tökéletesebb kialakulásának és teljesebb érvényesülésének kérdéseit ölelik fel.

A jogalkotástan körébe vágó alkotmány szervezeti kérdések tehát mindama reformtörekvések, melyek a népnek a kormányzásban, törvényhozásban és közigazgatásban való szervezettebb részvételét célozzák. Így mindenekelőtt a választói jogosultság teljeskörű kiterjesztésével és a parlamentarizmus reformjával kapcsolatos kérdések. Ebbe a kérdéscsoportba tartoznak a gazdaságpolitikai szervezkedés új szervezeti kérdései, különösen a gazdaságpolitikai vagy gazdasági pártok és a szakparlamentek égetően fontos problémái. Ide tartoznak továbbá mindama alkotmány szervezeti és alkotmányjogi korrektívumok is, melyekkel már a háború előtt is néhány olyan országban kísérleteztek, ahol kiderült, hogy a pusztán választói jogon alapuló parlamentarizmus a népakarat, a közvélemény akadálytalan kialakulására és érvényesülésére magában véve elégtelen. Ezek a korrektívumok: a referendum, a recall, az initiative, a direct primary és a public hearings néven ismert reformoknak különösen az Északamerikai Egyesült Államokban otthonos alkotmány szervezeti intézményei.

A világháború, a huszadik század e kultúrkatasztrófája kulturpszichológiai szempontból talán nem egyéb, mint a természettudományok modern vívmányai folytán rendkívül előrehaladt technikai kultúra és a hatalmi viszonyok megcsontosodása folytán rendkívül hátramaradt alkotmányjogi kultúra összeütközése, – és ez összeütközés folytán egy korszak összeomlása. Talán éppen ezért törekszik most minden korszakos kulturális reform oly alkotmányjogi átszervezésre, mely a népek, a dolgozó miiiiók vágyainak, uralkodó gazdasági csoportok által nem szuggerált törekvéseinek, akaratának megfelelő tudatos közvélemény uralmi és kormányzati rendszeréhez vezet.

Anglia, bár még a kellő gazdaságpolitikai alapszervezkedés hiányával, már a háború előtt megmutatta a világnak a közvéleményen épülő parlamentarizmus alkotmányrendszerének kezdő formáit. A maga szervezeti egységeinek megfelelő parlamentarizmusra áttérni készülő Németország mutatja a világnak a gazdaságpolitikai szervezkedésen alapuló közvélemény új kormányrendszerét. A két domináns rendszer vizsgálata – az egyéb, e szempontból figyelemreméltó országok, különösen az Északamerikai Egyesült Államok és Svájc, alkotmányrendszerének vizsgálatával kapcsolatban – a jogalkotástannak ugyancsak fontos aktuális feladata.

A különböző problémakörökön át így jutunk ismét főtárgyunkhoz: a kulturálisan irányított gazdaságpolitikai szervezkedésen épülő parlamentarizmus alkotmányrendszerének – és ez alkotmányrendszerben élő jogalkotási műhelyek talaján a közvélemény kormányzati rendszerének ágas-bogas problémaköréhez.

VII. E vázlatos exemplificatív felsorolással végigfutottunk a szűkebb értelemben vett jogalkotástan legátfgóbb alkotmányrendszeri kérdéscsoportjain. Csupán jelezni óhajtottam ezzel a jogalkotás tudományának első és egyben rendkívül aktuális alkotmánytani részét, melyet amint érintettük, a szorosán vett methodikai bevezetés, a jogtudományi módszertan általános alapelveinek foglalata előz meg.¹⁰⁾ A társadalmi jogalkotás tudományá-

¹⁹⁾ A magam részéről ez alapelveket említett német könyvemben igyekeztem korábbi magyar dolgozataim tovafejlesztéseként összefoglalni; a jogalkotástan alkotmánytani részéhez pedig a politikai pártok lélektanáról szóló munkámban kívántam bevezetéssel szolgálni.

nak második, tisztán gyakorlati része, amint ugyancsak érintettük, az aktuális jogpolitika, mely az első – módszertani és alkotmány-szervezeti – rész által felderített általános alapelveken végez konkrét és aktuális induktív tanulmányokat. Szorosan véve tehát három étaggja van tudományunknak: az általános módszertani, az alkotmánytani és az aktuális jogpolitikai rész. Az első kettő azonban – az általános módszertani és az alkotmánytani problémakör – amint láttuk, egymással nemcsakahogy szervesen összefügg, de egymásba kapcsolódik és egymással reciprok, egymást feltételező viszonyosságban van. Ezért nevezem a kettőt együtt **jog a l k o t á s t a n n a k**.

A társadalmi jogalkotás eszméje, amint látjuk, oly korszerű mint a demokráciáé, amellyel egyébként, látnivaló, sok tekintetben azonos is. Alig van a jogtudománynak ma fontosabb kötelessége, mint a társadalmi jogalkotás új tudományának kiépítése.

Jog és szociálpedagógia.*)

I. A jogszabály végső célja a szociálpedagógiai nevelés.

A szociálpedagógiai nevelés a társadalmi együttműködésre nevelést jelent. A társadalmi együttműködés békés rendje minden egyes munkaképes állampolgártól a társadalomra hasznos munkát és e munkája kifejtésében szociális magatartást kíván. Azok a szabályok, melyek ezt a rendet tételekbe foglalják és – akár a szokásjog, akár az állami parancssal is ellátott írott jog formájában – az életviszonyokban élnek és hatnak, jogszabályok.

Azok a szabályok tehát, melyekre az életviszonyok nem reagálnak, melyek nem az életviszonyokban élnek és azokra nem hatnak, vagy azokra a termelő társadalmi együttműködést bénítólag és nem fejlesztőleg hatnak, nem jogszabályok, csak szabályok, melyek csupán a hatalmi parancsot tartalmazzák.

A jogszabálynak eszerint két alkotó eleme van, – a jog és a hatalmi parancs. A jog maga, ezt helyesen emelte ki Berinkey,¹⁾ még nem jogszabály. Azzá csak akkor lesz, ha akár ismételt gyakorlásának erejénél fogva (szokásjog), akár az állam vagy a keleteiben fennálló önkormányzati szervezetek szentenciáinak erejénél fogva (törvényi, bírói vagy rendeleti jog) hatalmi parancssal is párosul.

II. A jogszabályokkal célzott szociálpedagógiai nevelést a társadalom gyakorolja önmagával szemben.

A szociálpedagógiai nevelés külső megnyilatkozási formája a

*) Feljegyzések a Társadalmi Jogalkotás Országos Szövetségében 1918. február havában elhangzott vitához. – összefoglaló függelék a Jogalkotásaim és alkotmány szervezeti kérdések összefüggéséről című előadáshoz.

¹⁾ A Társadalmi Jogalkotás Országos Szövetsége 1917 december 20-án tartott előadásában.

jogalkotás gyakorlatában – a szervezés. A szervezés elveit a társadalmi szervezkedés, az emberek és embercsoportok érdekbeli találkozásának folyamata és az ebből időnként kialakuló társadalmi alaptagozódás, társadalmi rend szabja meg. Ez a mindenkori társadalmi rend teremti meg az ő különböző szervezeti formáit, – mindenekelőtt az államot. Azok az eszközök, melyekkel szervezeti formáit intézményesíti, a jogszabályok.

A jogalkotástan értelmében vett szociálpedagógiai nevelés tartakna tehát – a társadalmi együttműködés békés rendje;¹⁾ formája – a szervezés; eszköze – a jogszabály.

Az állam társadalmi alkotás; ideális fogalma szerint – az összesség hatalmi szervezete az összesség fölött. Az állam hatalma eszerint az összesség hatalma az összesség fölött.

Az állam és a társadalom között ilyformán ideális szempontból csak fokozati különbség lévén, vagy más szóval, az állam a társadalomnak csak egyik szervezeti megnyilatkozása, nyilvánulási formája lévén, – a jogszabályok nagy részében jelentkező „államhatalmi beavatkozás” a társadalmi utón fejlődött jognak csupán hivatalos, hatósági hatalmi paranccsal és a legtöbb esetben kikényszeríthetőséggel való ellátása. A társadalom: maga az emberek közötti élet; az állam: társadalmi életfunkció. Az állami jogszabály is csak a társadalom szervező szabálya önmagával szemben. – Ha a jogalkotásiamban mégis élesen kiemeljük a „társadalmi” szót, tesszük ezt főleg azért, hogy soha senki el ne feledje, hogy az ideális állam: társadalomállam.

III. A jogszabályok végső célját tevő szociálpedagógiai nevelésben az egész társadalom részt vesz.

A társadalom egynékből és szervezetekből áll, melyek közvetve vagy közvetlenül mind részt vesznek a jogalkotás munkájában. Az egyén – úgyis, mint önmagából merítő alkotó erő, samely eszméket termel és formál (a tudós, a művész) és ugyds. mint valamely foglalkozási szervezet, érdekréteg, erkölcsi, gazdasági és politikai szervezet tagja, amelyben a kollektív lélek egyéni alkatrészeként jelentkezik. A szervezet pedig – úgyis, mint erkölcsi, (pl. a család), úgyis, mint gazdasági (érdekképviselő, szakszervezet, kartel, bank, stb.), úgyis, mint politikai szervezet (pl. a párt, a parlament, továbbá a jogalkotásra államilag feljogosított miniszteri és önkormányzati, rendőri és egyéb hatóságok).

¹⁾ L. I. szakasz, második bekezdés.

A társadalmi jogalkotás koncepciójában tehát úgy az u. n. tömeglélek, mint az egyéni alkotó erő egyaránt jogalkotó tényező. A jogalkotó közvélemény irányítása úgy az egyes szervezeteken belül, mint – a tudomány és a művészet fegyvereivel – azokon kívül bölcs vezetők feladata. Még egy Sokrates is a közvélemény kialakulásának tényezője, holott nézeteivel nemcsak szembe kellett az uralkodó közvéleménnyel szállnia, de azokért mártírhalált is halt – és csak így tudott a későbbi jogalkotó közvélemény részévé lenni; és bizonyára a közvélemény kialakulásának tényezője egy Bismarck, aki kezdetben nézeteivel egy környező egész politikai világgal volt kénytelen megküzdeni.

A jogalkotás tudományának feladata tehát nemcsak az, hogy a valódi közérdek, közszükséglet és közakarat megnyilatkozásának és nyilvánításának társadalomlélektani és alkotmánysszerkezeti lehetőségeit felderítse és propagálja, de ezzel egyenlőrangú fontosságú feladata az is, hogy az élő jogalkotási keretekben, társadalmi műhelyekben folyó jogalkotási munkát a fegyelmezett tudományos megfigyelésre nevelt és hivatott elmék minden lelkiismeretességével figyelje és tanulságait a további szervezés, jogfejlesztés, szociálpedagógiai nevelés céljaira feldolgozza. In der öffentlichen Meinung ist alles Falsche und Wahre, – mondja Hegel – aber das Wahre in ihr zu finden, ist die Sache des grossen Mannes.

IV. Valamely jogszabály helyességét annak szociálpedagógiai értéke határozza meg.

Hogy jogpolitikai szempontokból mi legyen a jogszabályok helyes tartalma, mindenekelőtt a társadalom élő jogalkotási műhelyeiben fejlődő és küzdő gazdasági és kulturális erők mondják meg. Főleg néprajzi, földrajzi és gazdasági viszonyok szabják meg ez értékítéletet, melyekkel a jogszabályok operálni kénytelenek. A tudomány azonban ez értékítéleteket nemcsak felderíteni, de a tudományos objektivitás minden eszközével bírálni is hivatott és a jogszabályok elemzésénél és tovafejlesztésénél a tudományos igazság megközelítése céljából minden egyes esetben a szociális igazságosságot is megállapítani tartozik. De hogy az egyes jogszabályok tényleg a helyes jogot tartalmazták-e, csak a jogszabály érvényesülése kapcsán derül ki: tényleg úgy hatott-e az életben a jogszabály, hogy érvényesülésének helyén a termelő társadalmi együttműködés békés rendjét biztosította, illetve fejlesztette?

Ha tehát a helyes jog kérdése részben a tudomány munkáján innen eső a priori kérdés is, mégis egyrészt maga a bíráló tudomány munkája is igen gyakran ható tényező a helyes jogszabály kialakításában, másrészt pedig a jogszabály helyességének kérdése végérvényesen csak a posteriori ítéhető meg: a jogszabály alkalmazása és érvényesülése kapcsán, az életben.

A jogszabály e szerint voltaképp (a pragmatista filozófia értelmében vett) kísérlet. Mindig csak kísérlet a szociálpedagógiai nevelés végső ideáljának, a szociális igazságosságnak minél tökéletesebb megközelítésére.

V. A jogszabály célja a jogra nevelés.

A jog: maga a társadalmi együttműködés békés rendje, melynek gyökerei az emberek lelkületében élnek. A békés társadalmi együttműködésre nevelés, a szociálpedagógiai nevelés tehát a jogra nevelést jelenti.

A társadalmi együttműködés békés rendjének képét az életviszonyok szabják meg. Az életviszonyok pedig a bennük élő emberek egyéniségének, érzés és akaratvilágának, továbbá azoknak a hatásoknak az eredői, melyekkel a környező helyrajzi, éghajlati, néprajzi, termelési, stb. viszonyok az ott élő emberek egyéniségére, érzés- és akaratvilágára vannak.

A jogot eszerint az életviszonyok és a bennük élő emberek lelkületének kölcsönhatásai szülik. A jogszabályok e rendet tételbe foglalva, formulákban fejezik ki, melyek az együttműködés békés rendjét, a jogot állandósítani, vitás esetekben alkalmazhatóvá tenni kívánják.

Látjuk: a jog végső forrása az ember. A jogszabály végső célja az ember nevelése. A társadalmi együttműködés békés rendjének képe, a jogrend, aszerint változik, hanyatlak, vagy fejlődik, amily mértékben sikerült a jogszabályoknak egyrészt az emberből fejlesztetniök, másrészt az emberi lelket tökéletesíteniök.

A társadalmi jogalkotás szervezéséről.*)

Minden együttes munka szervezése a legszigorúbb individualizációt követeli. Hiszen a szervezés és szervezkedés jegyében álló modern fejlődés nem a gépies kollektivizmus megteremtését, hanem ellenkezőleg, minden egyéni erőnek felismerését, elismerését és a helyesen fejlesztett egyéni erőknél megfelelő helyükön való értékesítését jelenti.

Mi sem kívánunk szervezési munkánkkal uniformizálni. Ellenkezőleg, a jogalkotás tudományának megfigyelési munkálatai a hazai talajban gyökereznek: a rendszeresen szervezett megismerési munkálatoknak éppen a nemzeti talaj sajátosságait kell felismerniük és érvényesíteniük. Csupán a nemzetinek tudatos szociális összetétele révén teremthető meg aztán e téren az egészséges nemzetköziség. A mi feladatunk ennek folytán az, hogy országos központjainkat nemzeti talajon teremtsük meg: a nemzeti központok után szerves munkaközösségben kell egymással állniuk.

A helyes individualizáció második követelménye a szakkörök szerint való tagozás. E tekintetben az országos központban szakreferenseknek kell az irányvonalakat megszabniuk. Mindenekelőtt a jogi területek legszélesebb gazdasági tagozására gondolok, így például: a termelők joga számos összetételében (mezőgazdaság, ipar, kereskedelem, kézművesség stb. stb.), a fogyasztók joga számos elágazásában és a munkások joga legszélesebb vonatkozásaiban. Az illető különböző gazdasági üzemek és gazdasági területek szakszerű ismerőinek tehát nemcsak az ország különböző részeiben elszórt megfigyelési állomásokon kell szerepelniük, hanem

*) Szerzőnek a Szociális jogi kongresszuson Bécsben 1917. évi január hó 6-án „A szociográfiai módszer a jogfejlődésben” címmel tartott előadásából.

ők az országos és vidéki központokban a vonatkozó szakmunkálatok vezetői is, akik a leggyakorlatibb kutatás állandó elveit meghatározzák és az állandóan érkező megfigyelési anyagot a további analitikai feldolgozás céljából rendezik.

Az individualizáció egy harmadik fontos követelménye az állandó kutatási területek földrajzi és néprajzi beosztása. Ennek sem lehet sablonszerűen történnie; e tekintetben is az illető ország különleges viszonyaihoz, az illető szakanyag különleges sajátosságaihoz és a szociológiai és lélektani megfigyelésekre alkalmas munkások egyéni alkalmatosságához képest országonként és szakonként mások és mások lesznek a beosztás alapjai. Így az általános adminisztratív vidéki központokon kívül az illető ország föld- és néprajzához képest az illető szakma és vidék sajátosságai szerint különleges központok is felállítandók lesznek (ipari vidékeken a különleges ipari jog, földművelő vidékeken a szociális agrárjog számára és így tovább).

Miként történjék már most e hármastagozódásban a jogtudományi megfigyelés? Az egész társadalomnak és a modern jogásznak egymással szerves együttműködésben kell a jogalkotás munkájában résztvennie. A jogász a társadalom jogi tanácsadójává lesz, ő ismeri fel és egyengeti a különböző érdekek kiegyenlítésének lehetőségeit és ő a népies formulák megszerkesztője, melyeket az immár végrehajtható alakban megjelenni kívánó társadalmi kiegyenlítés megkövetel. A modern jogász szervez és fogalmaz. A jogtudományi megfigyelés az ő munkájában a hatalmi kiegyenlítődség nagy szervezetében való állandó közreműködést jelenti, az együttműködést azokkal, akik az illető életviszonyokban élnek és akik azokat átélik. Csupán az ily tapasztalatok rendszeres gyűjtéséből alakulhat ki a jogalkotás igazi tudománya, csupán az ilyen indukció a helyes fogalmak megfelelő képzésének biztos alapja. A jó jogász a nép között él, lát, hall, megért, megél és átél; benne átnyílnak a nép fájdalmai, melyek a használhatatlan rendszerek és tekintélyek fetis-szerű imádatának véget vetnek és helyet követelnek az élet új formuláinak, melyeket a helyesen szervezett indukciónak kell kialakítania.

Aki az országos szervezet eme megvalósításában az egyéni tudományos munka megsemmisítésétől fél, nem érti a gondolatot; mert különben látnia kellene, hogy valóban csak a megfigyelés eme országos szervezete nyitja meg az egyéni tudományos munka

útjait. Csakhogy e munka embereinek nemcsak könyvtárban kell ülniök, hanem mindenekelőtt az országos, élő szervezetben, az állandó megfigyelés láncolatában kell élniök. Úgy a megfigyelés, mint a megfigyelések további analitikai feldolgozása egyéni tudományos feldolgozás marad, mely a kooperatív együttműködésben csak fokozódik és megfinomul.

A jogász a társadalmi jogalkotás eme szervezetében a nem jogással szövetkezik. Az országos szervezet megfigyelő állomásainak – nem-jogászok jogászokkal együtt – az ország minden egyes vidékének minden egyes gazdasági rétegében jelen kell lenniök. Az ügyvéd, a közjegyző, a bíró, a közigazgatási hivatalok és gazdasági szervezetek különböző funkcionáriusai és a sajtó szociológiai tekintettel figyelő munkásai, azonban mindenekelőtt intelligens iparosok, mezőgazdák, munkások, kereskedők, stb. stb., azok a gyakorlati emberek, akiknek révén a jogalkotás társadalmi szervezete az életviszonyok állandó fejlődésével szerves érintkezésben áll. A mindennapi élet eddig figyelemre alig méltatott egyszerű munkása jut eme országos szervezetben jelentőséghez, őt kell a szociál-induktív gondolkodású szociológus Diogenes-lámpájával felkeresnünk és a lelkes együttműködésre serkentenünk. Általa és benne jut a nép állandóan szóhoz. Rendszerint nem rajongója ő semmiféle „izmus”-nak, nem dogmatikus és nem ideológus, a mindennapi élet állandó ezerszínű tapasztalatainak folyamatában él; az ő érdeklődését kell a tárgyilagos megfigyelések gyűjtése, megmunkálása és továbbítása iránt felkeltenünk. Őt kell felkeresnünk, hogy eme munkáját a jogkutatás és jogalkotás céljaira felhasználhassuk: benne testesülnek meg gyakorlati tudományunk induktív, egy társadalmi szervezetben immár szociográfiai módszere megvalósításának pillérei.

A jogi és gazdasági élet a jogtudományi megfigyelés eme ezerszínű élő szervezetében egymással szerves kölcsönhatásban állnak. A mindennapi jogi és gazdasági életben dolgozó jogászok és nem jogászok a szociográfiai jogalkotás szervezeti berendezésében egymással állandó összeköttetésbe kerülnek. A jogi kutatás e szervezetben a mindennapi gazdasági élet sodrában történik.

Mindez teljesen megfelel ama már általánosságban elismert irányzatnak, mely a jogi és gazdasági életet szerves egységként fogja fel és a jogfejlődést a gazdasági élet fejlődésével a legteljesebb összhangba igyekszik hozni. Hol maradtak azonban eddig e

fejlődésben azok a társadalmi energiák, melyeket a szorosabb értelemben vett kultúrtényezőknek szoktunk nevezni? Hol maradtak e jogfejlődésben a szociál-higiénia, a szociál-technika, a művészetpolitika és a szociális pedagógia? E kultúrtényezők még a legmodernebb gazdaságjogi fejlődésben is teljesen a küzdő gazdasági energiáknak vannak alárendelve. Maguk a mind korszerűbb állami szociálpolitikai rendszabályok sem tudták eddig a szociális higiénia és a szociális-technika uralmát biztosítani. A technikának, a tiszta és alkalmazott természettudományoknak a békés kultúrfejlődés tökéletesítésére hivatott nagyszerű eredményeit az állami jogalkotás eddigi szervezeteiben a kapitális gazdasági hatalmak tetszésük szerint használták fel: rendszerint a nagytóke „békés” „fejlesztéséhez, ha azonban kellett, a tömeggyilkossághoz. A szociális-higiéniának azután a békés kultúrtényezők ez ájultsági állapotában a gazdasági hatalmak uralmának keretében kellett elhelyezkednie, a szociális pedagógia az uralkodó gazdasági energiák jól átgondolt frázisainak tömegszuggeszciójában fejlődött, a művészetpolitika pedig eme gazdasági berendezés szolgáló díszítőjévé lett.

A jogalkotás szervezetében nem nélkülözhetjük többé a valóban békés kultúrtényezőket. Hiszen a valódi jogeszmé a kultúra igazi eszméjével azonos; mindkettő az emberek békés együttműködésének, az emberek társadalmi életében elhelyezkedett egyéni életnek szépségét szolgálja. A szociográfiai alapokon szervezett jogi kutatást és jogalkotást is az eddig alárendelt említett kultúrtényezőknek kell vezetniök. A jognak nem lehet többé egyszerűen a gazdasági élethez alkalmazkodnia, hanem elsősorban a szociális higiénia, a szociális technika, a szociális művészetpolitika és a szociális-pedagógia követelményeinek kell engedelmessé válnia. Csakis így lesz lehetséges oly új jogintézményeket megteremteni, melyekben a jogfejlődés a technikai fejlődéssel végre lépést tarthat; csakis így lesz lehetséges, hogy az egymással párhuzamosan haladó jogi és technikai fejlődés a megfelelő szociális pedagógiával és a valóban szocializált, a legszélesebb néprétegek mindennapi életének dolgozó művészettel egyetemben az emberiség békés kultúrfejlődésének és csakis békés kultúrfejlődésének szolgáljon.

Ezért kell a jogalkotás országos szervezetének központját úgy megszerveznünk, hogy a szociál-higiénia, a technika, a művészetpolitika és a pedagógia szociál-induktív gondolkodású kép-

viseelői a megfigyelések legislatívpolitikai feldolgozásában a jogász mellett állandóan részt vesznek. E munka többé nem az egyszerű megformulázás munkája: a jogász a társadalmi kultúr-tényezők szakképviselőivel szövetkezik, az ország kulturális energiái együttesen szervezkednek a jogalkotás munkájára. Ebben a távlatban a kultúra szervezi a gazdasági életet. A gazdasági élet az energiák forrása, a kultúra a szociális harmónia mestere, a jogász középütt áll: irányítja a harcoló erőket és a gazdasági életet a kultúra védelme alá tereli.

Az ily szervezetben fejlődő jog: kultúrjog. A szociális harmónia kifejezője, melyet az egész társadalom a kulturális tényezők vezetése mellett teremt meg. De a nemzetközi békének, az államok közötti békés kulturális közösségnek is legbiztosabb talaja ez a jog. Mert nem annyira az úgynevezett világnézetek különbsége választja el az embereket egymástól, mint inkább a gondolkodásmódnak, a gondolkodás módszerének helytelensége. Azt a helytelen gondolkodási és cselekvési módot, melynek iránya felülről lefelé megy, és amely az embercsoportok közötti ellenséges diszharmóniának végző oka, a jogalkotás módszeréből is végleg ki kell küszöbölnünk. A helyes fejlődés a jogalkotásban is alulról felfelé halad, gondolkodási és cselekvési módunknak is ebben az irányban kell haladnia.

Tudományunk országos szervezetének programja mindenekelőtt eme nemzetközi kultúreszmének, az emberi gondolkodásmód egységesítésének szolgál. E program a nemzet talaján céltudatosan szervezett grafikus vizsgálatokból indul ki és a népek jogalkotásában nyilvánuló szociálaltruisztikus gondolkodási és cselekvési módban csúcsosodik. Az egész fejlődés távlatában diadalmasan, de mélyen a néphez hajolva áll a kultúra joga.

Ezzel a programmal fogtunk Magyarországon a társadalmi jogalkotás tudományát művelő társaságunkban a szociográfiai jogkutatásnak az imént érintett elveken való megszervezéséhez. A gyakorlati munkálatok lesznek elméleti elgondolásaink legmegbízhatóbb bírálói és egyben a szükséges szervezés további részletkérdéseiben is legbiztosabb irányítóink.

Kultúrszociális világnézet.*)

A görög és római demokráciák bukásából le kellett az emberiségnek azt a tanulságot vonnia, hogy a retorika és a demagógia klasszikus demokráciái még nem vezetnek az összességnek szilárd hatalmi szervezeten nyugvó uralmához, a demokrácia igazi társadalomállamához: a nép minden dolgozó rétege szerves részvételéhez a törvényhozásban és a közigazgatásban, a jogalkotásban és az ezt megalapozó közvélemény kialakulásában.

Az akkor következett új világnézet, a keresztényi, túlnyomóan az etikai szabályok és elvek kiépítésére tekintett, a társadalmi rétegek államhatalmi dinamikájának, a politikai elveknek kiépítését azonban elhanyagolta. Így fajult a testvériség őskeresztényi gondolata a középkor nyers és brutális jogi és politikai formációin át a többiek leigázásában győztes rétegek autokratikus uralmi formáivá, az ókori rabszolgaság helyett a hűbéri leigázottság társadalmi és állami rendszerévé, despotikus monarchiákká és a földurai kiváltságainak korszakává.

A 18-ik század érlelte e tanulságokat forradalmi eszmékké. A testvériség etikai eszméjét az Aufkláristák régi jogaiba visszaállították, – de egyenlőranggal tették melléje a politikai demokrácia alapeszméit kifejezni vélt két másik jelszót is: a szabadságot és az egyenlőséget.

E hármas jelszóval söpört végig Európán a gazdasági és politikai forradalom.

Az eredményt ismerjük, a tanulságok ma már közhelyek.

*) Részlet szerzőnek a Verein für zeitgemässe Rechtspflege und Verwaltung „Recht und Wirtschaft” német birodalmi egyesület meghívására 1916 október 17-én Bielefeldben tartott előadása gondolatmenetéből.

A hűbériségben és a céhrendszerben leigázott osztályok gazdaságilag felszabadulván, a gazdasági szabadság jelszava alatt a középkorinál is nagyobb egyenlőtlenség támadt; a modern kapitalisztikus magántermelésben megszületett a munka rabszolgáinak, az ipari és a mezőgazdasági proletariátus osztálya.

A politikai szabadságot lehetetlenné tette a gazdasági szabadság; de lehetetlenné tette a gazdasági és politikai egyenlőség megvalósulását is.

Ha az ókori demokráciák tanulságai nyomán támadt keresztény világnézet túlnyomóan az etikai elemre helyezkedett, úgy az újkori szabadságharcokat előkészítő elméleteknek egyoldalúsága viszont abban rejlett, hogy túlnyomóan a gazdasági felszabadulás gondolatán épültek.

Csak a legújabb korban, a gazdasági szabadság aberrációi – a modern magánvállalati nagytőke gazdálkodási rendszere – nyomán fejlődött ki egy új, szocialisztikus világnézet, mely a gazdasági felszabadulás harcában a politikai elemnek juttat elsőrendű helyet.

Eszerint a világnézet szerint a gazdasági osztályok egyenlőségének kiküzdése hatalmi harc, melynek eszközei gazdaságiak és politikaiak. Ez a világnézet tehát az államnak a gazdasági egyenlőség szocialisztikus ideálja jegyében leendő kiépítésére elsőrendű súlyt helyez. – Ezért elsőrendűen fontos például a szocialisztikus világnézet szempontjából az akadálytalanul érvényesülő választói jogosultság legszélesebbkörű kiterjesztése és a munkásosztály, illetve a szociáldemokraták képviselőinek minél nagyobb számban a parlamentbe hozatala. Ez a világnézet küzdő formájában már politikai párt.

Néhány évtized tanulsága azt mutatta azonban, hogy a szocialisztikus világnézet küzdő formáiban, gazdasági és politikai gyakorlatában ismét csalódásokhoz vezet. A tanulság kettős volt: a pártautokrácia, pártterror, pártmasinizmus néven ismert, a politikai szabadságot megöelő tünetek egyrészt, – a parlamenti szocialista pártok behódolása, tehetetlensége, sőt néha az uralkodó rétegek pártjaihoz hasonló hatalmi átvedlése és korrupciója másrészt.

Ez szülte a szocializmus egy keserű, de tanulságos mellékhatását, a szindikalizmust, mely már nem akar tudni a politikai eszközökről, a parlamentről, az államról: – a szakmák szerinti szervezetek szervezeteiben látja a jövő társadalmi rendjét, melynek

kialakítását közvetlen cselekvéssel, ha kell a gazdasági terror minden eszközével (általános sztrájk, stb.) kívánja a társadalomtól kiérszokolni.

II. A világnézetek tragédiája történelmének ebben a stádiumában ért bennünket a világháború.

Az elmúlt korszakok romjain támadt, a világháború lángjai fölött diadalmasan emelkedő új világnézet mélyén a földgömb államai és társadalmi alkotmányjogi átszervezésének szükségessége lappang.

Az eme átszervezést követelő új, most bontakozó, a kulturisztóriában bizonyonnan korszakot jelző világnézetet kultúr-szociális világnézetnek szeretem nevezni.

A múlt tanulságai után világos, hogy az emberi együttműködés tökéletesítésére és ez együttműködésben az egyéni élet szebbé-jobbá tételére törekvő egységes világnézet többé sem egyoldalúan etikai elveken nem nyugodhat, mint egykor a diadalmas keresztény világnézet, sem pedig egyoldalúan gazdasági jelszavakon nem épülhet, mint az újkori világnézetek túlnyomó többsége, hanem az etikai és a gazdasági újjászületés elveit egybefoglaló politikai megfontolásokban, társadalomszervezeti és alkotmány szerkezeti reformtörekvésekben kell az új világnézetnek nyilvánulnia.

Szigorúan körülhatárolt, a keresztény világnézetben helyesnek ismert etikai elveken kell a társadalomnak azokat a szervezeti és az államnak azokat a hatalmi formáit megtalálnunk, melyek az ember egyénisége szerint való gazdasági érvényesülését biztosítják.

Az etikai elvek foglalata egy kettős formulában fejezhető ki: szociálinduktív gondolkodásmód és -szociálaltruisztikus cselekvési mód az intézmények alkotásában és továbbfejlesztésében.

A szociálinduktív gondolkodásmód a nép éleviszonylatai, akarásai, szükségletei, törekvései állandó és szorgos, módszeres és intézményes figyelésének kötelességét jelenti a társadalmi önkormányzat és az állami kormányzás minden közegére nézve. És jelenti egyben minden ember gondolkodásmódjának e tárgyilagos társadalmi megfigyelésekben nevelését.

A szociálaltruisztikus cselekvési mód pedig jelenti e szociális megfigyeléseken nyugvó gondolkodás talaján minden egyes dolgozó társadalmi réteg, osztály, csoport, szervezet és érdekeltség vágyai^ akarata, törekvései, közvéleménye ki-

alakulásának és akadálytalan megnyilatkozásának lehetővé tételét és e vágyaknak, akaratoknak, törekvéseknek, közvéleménynek az állami kormányzásban és igazgatásban, a jogalkotásban és jogfejlesztésben való részvételét.

Látnivaló ebből a kettős képletből is, hogy a kulturszociális világnézet mindenekelőtt a népakarat hamisítatlan és osztatlan kialakulásának és megnyilvánulásának lehetőségeit, kibontakozásának szervezeti formáit és közvéleménnyé érlelésének társadalompedagógiai feltételeit kívánja megteremteni.

Szociális kultúra az a fejlődési fok, melyet valamely korszak az emberi együttműködés békés rendjében és ennek keretében az emberi élet tökéletesedésének, szépségének, egészségének, boldogságának formáiban elér; – minden eszközt, amely adott korban az emberi együttműködés és ebben az egyéni élet szépsége e fejlődési fokához, a kultúrához segít, civilizációnak \ szoktak nevezni.

Nos, a kultúrszociális világnézet az emberiséget e fejlődés minél magasabb fokára kívánja segíteni és az eszközöket, a civilizáció új tényezőit mindenekelőtt a k o t m á n y s z e r v e z e t i garanciákban keresi.

III. Nem arról van szó, hogy a demokráciának a régi lelkes jelszavakon, a múltak tanulságai leszűrése nélkül való buzgó, de tömegszüggészióiban kritikátlan gépies felépítését kezdjük meg.

Legfontosabb feladatunk az új társadalmi rend és szervezet alaprajzának megalkotásánál, hogy a múltak szabadságküzdelseinek hamvaiból a tanulságokat kikaparjuk és szemünk elé tartsuk.

Mindenekelőtt az osztályharc, az osztályok gazdasági harcának jelentőségét kell kellő értékére lefokoznunk.

A t á r s a d a l o m ö n k o t m á n y z a t á n a k, – mert ez az igazi állami kormányzás! – az intelligens népakarat, a meghamisítás nélkül való higgadt, megfontolt közvélemény kialakulásának és kormányzatának első és alapfeltétele: a társadalmi, gazdasági érdekrétegek szervezkedése. Az összességi akarat kialakulásának legelső feltétele, hogy a részek akarata kialakuljon és kifejezésre jusson. A gazdasági érdekrétegek társadalmi, gazdaságpolitikai szervezetei, a szakszervezetek, az érdekképviseletek azok a társadalmi műhelyek, melyekben az összesség egyes részeinek vágyai, akarata, szükségletei, jogpolitikai kívánságai, sőt sokszor szűkebb körben tételes szokásjogi, tarifális-szerződési és fegyelmi

jogalkotása is mindenekelőtt kifejezésre jutnak. A gazdaságpolitikai, a gazdasági érdekek szerint való politikai szervezkedés tehát a társadalmi önkormányzat, mondjuk a társadalmi jogalkotás, vagy mondjuk az intelligens, kiforrott, az igazi közvélemény kormányzati rendszerének alaptagozódása.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy ezután is mindent a gazdasági érdekretegek harcának kockájára tegyünk. Nem jelenti azt, hogy a társadalmi jogalkotásnak vagy az igazi közvéleménynek, a társadalom önkormányzatának államszervezetében is a politikai hatalom birtokába az „aki bírja, marja” elve alapján kerülhesenek egyes, a konjunktúrák kihasználásában szerencsésebb, vagy általában szervezeteik hatalmában nagyobb, de más, érvényesülésre hivatott rétegeket maguk alá igazó csoportok vagy osztályok. A szervezeteket teremtő szolidaritás testvéri, elvtársi jelszavával nem szabad a szervezetek közötti harcnak sokkal gyilkosabb, veszedelmesebb formáját megteremtenünk, mint aminőt az egyes még meg nem szervezett emberek közti gazdasági szabadság idején a szabad verseny idézett elő.

A társadalmi szervezkedés alaptagozódása, a gazdaságpolitikai szervezkedés mellett és fölött intézményes formában kell megteremtenünk a tisztán kulturális tényezőknek, a tudománynak, a művészeteknek és a technikának, de mindenekelőtt a tudományoknak a főuralmát a társadalom életében.

Vagyis, a kultúrállamban – ez az igazi társadalom-állam!– az eddigi gazdasági hatalmasságoknak gazdasági tényezőkké, az eddigi, a gazdasági hatalmasságoknak mindeddig többé-kevésbé alárendelt kulturális tényezőkké kulturális hatalmasságokká kell változniuk.

Az utak és módok, melyek ehhez a fejlődési folyamathoz vezetnek, sokfélék. Csak egy-két fejlődési irányra utalok.

Az egyik a politikai pártok formáinak teljes átváltozása, a gazdasági érdekretegekkel való nagyobb kongruenciája és ezzel az eddigi, őszinteség nélkül való, hamis pártalakulások káros politikai befolyásának, a közvéleményt meghamisító szerepének lehető megszüntetése. Ezt a folyamatot „gazdaságpolitikai pártok fejlődése” címmel jelöltem meg e tárgyról szóló dolgozataimban.

A pártalakulásban és fejlődésben eddig kettős hiba volt. Az egyik az, hogy minden egyes politikai párt az egész ország egész

népességének érdekeivel azonosította magát és az ország minden rétegének érdekeit felölelő programot adott, – ahelyett, hogy a társadalom valamely homogén érdekrétegének érdekpolitikáját adta volna programjában, mellyel a többi, ellentétes gazdasági érdekrétegtől, osztálytól, csoporttól élesen elhatárolta volna magát. A pártalakulás és programkészítés ez elméleti hibájának az lett a gyakorlati következménye, hogy az általános, az egész világot megváltani akaró programmal alakult pártok mögé a politikai láthatatlanság Tarnkappe-jában odaszervezkedett a gazdaságilag legtehetősebbek érdekrétege, mely az összes, egymástól csak látszatra, csak politikai jelszavaiban és a szereplésben egymással versengő „vezéreiben” különböző pártokat egyaránt hatalmában, gazdasági érdekei szolgálatában tartotta. Ilyen minden magyar közjogi pártot hatalmukban tartó érdekrétegek voltak a nagybirtokok és a nagybankok urai; és így tömörülnek újabban egy-két, a közjogiakkal szemben keletkezett demokratikus reformpárt mögé a nagykereskedők érdekei. A szervezetlen kisember pedig képviselet nélkül marad. És képviselet nélkül marad az e hipokrita párt-politikától távol álló tudományok és művészetek művelőinek tábora is.

A fejlődés ez útjában azonban a pártok a gazdasági érdekrétegek szerint egyre differenciálódnak és még az egyes régi, közjogi pártok is kénytelenek a mindinkább nyílt gazdasági politika jegyében programjaikat revideálni. A fejlődés elkerülhetetlen iránya éppen ezért az, hogy a gazdasági érdekképviseltek mind sűrűbben kénytelenek nyíltan politikai kérdésekben állást foglalni és a maguk érdekpolitikája jegyében a jogalkotás munkájában részt venni, viszont a régi értelemben vett politikai pártok ennek folytán mindinkább talajt veszítenek és hovatovább kénytelenek lesznek magukat nyíltan egy-egy homogén gazdasági érdekréteg politikájával azonosítani.

A folyamat a hamisítatlan közvélemény kialakulását lehetőbbé teszi és a politikai közéletre tisztítólag hat. A gazdasági érdekek mindinkább nyíltan homloktérbe kerülnek és versenyükben leplezetlenül és kendőzés nélkül kénytelenek a szociális igazságosság jegyében bíraskodó kulturális tényezők – a közvélemény – ítélőszéke elé járulni.

E fejlődés közben pedig egyre növekszik az elfogulatlanul kutató tudomány hatalma. Ennek feladata az egyetemes társadalom,

az egész népesség érdekeit felölelő programok felderítése és hirdetése. Ez a politika azonban sohasem lehet pártpolitika, hanem az összesség állami politikája.

A részletekbe itt nem merülhetek. E tárgyról német nyelven irt könyvemben példaként részletesebben bemutattam egy tudomány oly társadalmi szervezetének körvonalait, mely a jelzett gazdaságpolitikai fejlődésben állami kulturális hatalmassággá, jogalkotó és kormányzó hatalmassággá fejleszti a gyakorlat talaján élő, a gyakorlati életből táplálkozó tudományt. Az ily tudományok társadalmi szervezése mindenesetre új, úttörő utakon haladó organizációs munkát kivan. Bizonyos azonban, hogy csakis a különböző országokban terjesztendő e kultúrszociális társadalmi és állami szervezkedés elvei hozhatnak közelebb ahhoz az ideálhoz, hogy az egész földgömb a tudomány szervezetei révén, Verworn szavával, egyetlen hatalmas kultúrorganizmussá legyen.

IV. Az amerikai politikai ideál a demokrácia legtökéletesebb formájának a közvélemény kormányzatát, a közvéleménnyel való kormányzás alkotmányrendszerét tartja. A közvéleményt fürkésző és kifejező társadalmi szervezeteknek tekintik ott az angolszász típusu pártokat is, – majd amidőn kiderült, hogy a pártmasinismus mellett az általános, egyenlő és titkos választói jog sem fejezi ki a népakaratot, az ennek alapján álló parlamentarizmus pedig nem fejezi ki a közvéleményt, – elővették egyes általános érdekű törvényhozási kérdéseknél a népszavazás (referendum) orvosságát, számos esetben a népnek a parlamentre kötelező törvénykezdeményezési jogát (initiative), próbálkoznak a képviselő megbízatásának megvonásával, illetve a képviselő visszahívásával (recall) és buzgalommal kísérleteznek egyéb hasonló oly orvosszerekkel, melyek a nép közvetlenebb befolyását biztosítják a törvényhozás munkájában.

Ezt a vergődést látva, a közvélemény szociológiáját és történelmét tanulmányozó egy-két európai író, különösen az osztrák Bauer, arra az eredményre jutnak, hogy a közvélemény sem nem uralkodhat, sem nem kormányozhat, legföljebb ellenőrizhet. Ezzel szemben viszont tanulságos Lowellnek, az ismert amerikai kutatónak tisztultabb álláspontja,¹⁾ mely szerint a közvélemény csupán

¹⁾ A Lawrence Lowell: Public Opinion und Popular Government. Longmans, Green, and Co. New-York. 1913.

oly általános érdekű törvényhozási és igazgatási kérdésekben kormányozhat közvetlenül, melyek nem igénylenek hosszas tapasztalatokon nyugvó személyes szaktudást; míg az ily szaktudást igénylő jogalkotási és igazgatási kérdésekben (where public opinion cannot directly apply) a közvélemény kormányzata mindig csak a nép tapasztalt, részben választott, részben kinevezett szakközegeinek, tisztviselőinek útján nyilatkozhat meg.²⁾

A modern demokráciák tanulságai mindenesetre azt mutatják, hogy ha az igazi demokrácia felé akarunk közeledni, a nép szerves részvétele felé a törvényhozásban és kormányzásban, illetve közigazgatásban, úgy keresnünk kell mindenekelőtt azokat az új szervezeti, gazdasági és kulturális formákat, melyek retortáin át a hamisítatlan népakarat köztudattá, a köztudat pedig közvéleménnyé alakulhat.

És tudományos vizsgálat alá kell vennünk mindazokat az eszközöket, melyekkel a közvélemény alkotórészeiként gondolatainkat közöljük. Elsősorban a sajtóra kell gondolnunk. Mily hatalomhoz jut a jogalkotó közvélemény kormányzati rendszerében a független, hivatása magaslatán álló, tárgyilagosan figyelő, megfigyelő és megvitató sajtó! De minő lelepszéseken kell előbb a sajtó szociológiája tisztító eszközei alatt a mai sajtónak túlesnie, hogy belőle egy valóban elfogulatlan, tárgyilagos, a gyakorlati élet tudománya magaslatán álló sajtó kezdjen fejlődni!

És porcikákra kell szednünk a parlamentarizmus egész eddigi rendszerét, górcső alá kell helyezni az egyesületi élet minden betegségének bacillusait, és társadalomlélektani vizsgálat alá kell vennünk a beszéd, az írás, a tett minden oly nyilvánulási formáját, mely a népakarat és a közvélemény kifejezésére vagy meghamisítására befolyással van. Az a még csak zsenge csiráiban is alig élő tudomány, melynek ezek a problémák a kutatási területei: a közvélemény tudománya.

Van-e feladatkör, mely a nagy kutató elmék, a megfélemlíthetetlenül bíráló gondolkodók nagyobb sorát követelné, mint az újkori demokrácia felépítésének ez a problémákkal telített munkája? Azonban a valóban függetlenül bíráló és igazán tárgyilagosan

²⁾ Láthatólag ez az amerikai tudomány mind általánosabb álláspontja. V. ö. *Cyclopedia of American Government*. 1914. Vol. III. pp. 102-105.

kutató tudomány munkásainak száma is abban a mértékben fog növekedni, minél erősebb társadalomlélektani és alkotmányjogi pilléreken nyugszik az intelligens népakarat kormányzatának társadalomállamrendszere. Nagy szívvel párosult nagy elmék igazi tudományos kutatása és az igazi demokrácia fejlődése egymásra kölcsönösen fejlesztő hatással vannak.

És minél tökéletesebb lesz a kultúrállam demokráciája, annál kisebb lesz ama bátran kutató úttörő elmék tragédiáinak a száma, amelyek szomorú hőseit az uralkodó közvélemény előbb máglyán és kereszten öli meg és csak évek, évtizedek vagy századok után kullog az általuk tört utakon bűnbánóan nyomukba. A kultúrállam demokráciája nem a retorika és a demagógia társadalomrendszere, hanem az úttörő gondolaté és a szolgálatában álló cselekedeté, mely a népakaratot az eszmék szabad küzdelme útján a legjobbak akaratával forrasztja egybe.

Tartalomjegyzék:

	Oldal
Előszó.....	3
Bevezető áttekintés.....	5
A szociális jogalkotás problémája.....	9
Jogalkotástani és alkotmányszervezeti kérdések összefüggéséről.....	20
Jog és szociálpedagógia	36
A társadalmi jogalkotás szervezéséről.....	40
Kultúrszociális világnézet.....	45